

Sovon-Nieuws 3

28e jaargang
september 2015

In dit nummer o.a.:

- BMP 2014: Opvallend veel broedvogelsoorten deden het goed
- Waar moet je naartoe om een Ortolaan zien? En wanneer zijn ze op trek?
- Spreeuwen op slaappleatsen: een spektakel geteld
 - Computer telt Spreeuwen van foto's
- 'Fascinerend hoe zo'n grote vogel er zo'n verborgen leven op na kan houden', zegt Jan van der Winden over Purperreigers in In de klei.
 - Vogelatlas: we leggen de eerste kaarten op tafel

Labels zijn niet genoeg

Sovon-Nieuws

Nieuwsbrief van Sovon Vogelonderzoek Nederland over vogeltellingen, de vereniging en andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings, Kees Koffijberg, Loes van den Bremer & Albert de Jong. Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 17,50. Sovon-leden ontvangen vier maal per jaar Sovon-Nieuws en korting op Sovon-uitgaven en het abonnement op Limosa (pluslidmaatschap € 34,50). Ledenadministratie Jeroen van Zuylen, zie bureau-adres Sovon.

Bestuur

Voorzitter Roelof ten Doesschate

Secretaris Ricardo van Dijk

Penningmeester Dennis Meeuwissen

Overige bestuursleden Jaap van Gent, Lilian

van den Aarsen, Susan Kaak en Marcel Visser

E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Kantoor Sovon te Natuurplaza,
Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen.
Tel: 024 - 7 410 410

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

IBAN: NL30 INGB 0002 9059 88

IBAN: NL59 RABO 0105 1170 56

Ledenraad

Kijk op www.Sovon.nl onder Over Sovon voor uw ledenraadsleden. E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur

Communicatie Carolyn Vermanen

Monitoring en Inventarisaties Rob Vogel

Onderzoek en Advies Julia Stahl

Doelstelling

Sovon Vogelonderzoek Nederland volgt de veranderingen in aantallen en verspreiding van alle in ons land in het wild voorkomende vogels. Signalerend onderzoek (monitoring) en veld- en bureaustudies dragen bij aan het verklaren van de gesignaleerde ontwikkelingen. Onze drijfveer is het toegankelijk maken van kennis en informatie voor natuurbeheer, natuurbeleid en natuurbescherming. Daarbij zorgen we voor goede borging van onze kwaliteit, onafhankelijkheid en objectiviteit. Sovon coördineert, stimuleert en ondersteunt systematisch veldonderzoek door vrijwilligers. De meetnetten voor broedvogels en watervogels zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m. CBS en provincies en gefinancierd door het Ministerie van EZ en Rijkswaterstaat.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: Veldhuis Media BV

Sovon-Nieuws wordt gedrukt op FSC-papier.

ISSN 1383-0635.

Foto boven:

Theo Verstrael (Josien Eulderink)

Foto's omslag:

Ortolaan (Markus Varesvuo/Agami)

Jan van der Winden (Rob Buiters)

Nederland, Duitsland en Denemarken zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor het Waddengebied, een ongekend belangrijk natuurgebied voor zeezoogdieren, vissen, meso- en macrofauna en, last but not least, (trek)vogels. Zo ongeveer alle mogelijke beschermingsvarianten zijn op het gebied van toepassing, waaronder uiteraard strikte Europese bescherming als onderdeel van het Natura 2000-netwerk en het UNESCO-predicaat World Heritage Site. Maar alleen labels plakken is natuurlijk niet genoeg. Het is van groot belang dat de vinger aan de pols van de natuurwaarden wordt gehouden. Sovon is in dat kader al jarenlang bezig met vogelmonitoring in het gebied. Recent leverden wij een belangrijke bijdrage aan het ontwikkelen van een breed monitoringprogramma voor het Waddengebied (Waddensea Long Term Ecosystem Research, zie <http://www.walterwaddenmonitor.org/themas/natuurwaarden-natte-wad/>). Tevens hebben wij, samen met het Vogeltrekstation, geadviseerd om naast aantallen en verspreiding ook de monitoring van overleving en reproductie voort te zetten en waar mogelijk uit te bouwen ('geïntegreerde monitoring'). Want wat waardevol is, moet met kennis van zaken worden behandeld; juist in het Waddengebied liggen daarvoor uitstekende kansen.

Hoe goed de trilaterale samenwerking ook is, voor de (trek)vogels is er meer dan alleen de Waddenzee. Het gebied is immers onderdeel van een veel groter geheel. Het is een onmisbare schakel in de zogenaamde Oost-Atlantische trekroute, die reikt van arctisch Rusland tot en met de zuidpunt van Afrika. Daarom is het alarmerend dat deze zomer nogmaals is vastgesteld dat het gebied de laatste jaren steeds verder in kwaliteit achteruitgaat als broed-, opvet- en rustgebied voor vogels. Deze trend is bovendien voor de Waddenzee negatiever dan elders langs de trekroute. Dat is te lezen in het onlangs verschenen rapport *Status of coastal waterbird populations in the East Atlantic Flyway 2014*. Het is opgesteld door Marc van Roomen en Ruud Foppen van Sovon met collega's van het Programma Rijke Waddenzee, Wetlands International, Birdlife International en Common Wadden Sea Secretariat. De onderzoekers concluderen dat lokale factoren in de Waddenzee verantwoordelijk zijn voor de achteruitgang. Gezien de hoge mate van bescherming van het gebied is dat een opmerkelijke en verontrustende conclusie.

Het rapport bundelt de kennis over 47 vogelsoorten langs de flyway, gebaseerd op gestandaardiseerde tellingen. Om dat voor elkaar te krijgen, is met enorme inzet en grote kennis gewerkt aan het van de grond krijgen van tellingen langs de hele flyway. Vanuit de nu gerealiseerde basis zal verder worden gewerkt aan het in kaart brengen van aantallen en verspreiding van kustvogels. Hopelijk komt er ook meer aandacht voor reproductie en overleving, om beter te begrijpen welke factoren belangrijk zijn tijdens trek en winter. De infrastructuur voor het onderzoek ligt er, de toewijding van de tellers in Europa en Afrika is onverminderd groot, de beleidsbehoefte onmiskenbaar. Het zal toch niet zo zijn dat gebrek aan financiële middelen dit fantastische programma in de wielen gaat rijden?

● *Theo Verstrael*

Agenda 2015

Oktober

- (1) tijd om uw broedvogelinventarisaties in autocluster in te voeren
- (17) watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, steekproeftelling Wadden (24) slaapplaatstelling Grote Zilverreiger, Aalscholver

November

- (14) watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, integrale Waddentelling
- (21) ganzen- en zwanentelling (28) Landelijke Dag in de Reehorst, Ede

December

- (15-1 jan.) PTT-telling (12) watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, steekproeftelling Wadden (19) slaapplaatstelling Grote Zilverreiger

Januari

- (9) slaapplaatstelling ganzen en Zwanen (16) Midwintertelling, watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, integrale Waddentelling (16-17) Tuinvogeltelling

BMP 2014: een goed broedseizoen!

Torenvalken hadden in het muizenjaar 2014 gemiddeld wel 5 jongen per succesvol nest (nestkaarten). Foto: Reint Jakob Schut/Agami

Opvallend veel broedvogelsoorten hadden in 2014 een relatief goede stand. Ook enkele soorten die al jarenlang in de verdrukking zitten, kenden een (tijdelijke?) opleving. Dat we dit weten komt door de trouwe achterban, die ervoor zorgde dat ook het 31e veldseizoen van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) uitstekend verliep.

Meer dan 1800 telgebieden

De teller staat op 1872 getelde en ingeleverde telgebieden (alle onderdelen bijeen), iets meer dan in 2013. Overall in het land liggen telgebieden (figuur 1), met echter flinke regionale verschillen (zie ook figuur 2). Koploper is het vasteland van Zuid-Holland, waar de duinstreek jaarlijks bijna integraal wordt onderzocht. Voeg daar een mooi project in de Bollenstreek, een provinciaal weidevogelmeetnet en diverse lokale actievelingen aan toe, en je krijgt een fraai totaalbeeld. In Zuid-Limburg, de Achterhoek, Utrecht, Flevoland en Twente kan het BMP een stevige boost gebruiken. Hulde trouwens voor de tellers aldaar! Mede dankzij hen zit er in bijv. Utrecht en Twente (Engbertsdijksvenen) weer enige groei. Dat geldt ook voor Groningen, maar een vergelijking met buur Friesland valt wat mager uit. Sommige districten moeten het momenteel vooral van enkele telgroepen hebben. Zo wordt in Limburg-noord 55% van alle gegevens geleverd door VWG Nederweert en IVN-VWG Maas en Niers.

Veel plotjes liggen in agrarisch gebied (figuur 3), maar bedenk dat hieronder ook door natuurorganisaties beheerde weidereservaten vallen. Tellers prefereren veelal fraaie natuurgebieden; 765 plots (40% van het totaal) liggen in Natura 2000-gebieden. De categorie 'stedelijk' scoort dit jaar relatief goed dankzij een uitgebreid project in Alkmaar. Voor jaarlijkse dekking van stedelijk gebied varen we tegenwoordig vooral op het Meetnet Urbane Soorten (MUS), waarvan de gegevens zijn verwerkt in de trends (zie ook nummer 1 van Sovon-Nieuws 2015).

dig) in het uiterste noordoosten te vinden. Neerslag viel vooral in de vorm van regen; de totale neerslagsom lag iets onder normale waarden.

Het voorjaar was eveneens erg mild, vooral maart en april. Maart was nat, de andere maanden kenden een gemiddelde hoeveelheid neerslag. Het totaalbeeld wijkt sterk af van voorjaar 2013 met zijn aanhoudende (in maart extreme) koude en droogte. Muizenpopulaties gingen crescendo, Bos- en Veldmuis waren al in het voorjaar bijzonder talrijk. De vroege rupsenpiek kan de biologische klok van sommige Afrika-trekkers in de war hebben geschopt.

De neerslagcijfers in de Sahel, van belang voor veel daar overwinterende soorten, waren gemiddeld. Ook in Zuid-Europa was de winter aan de milde kant.

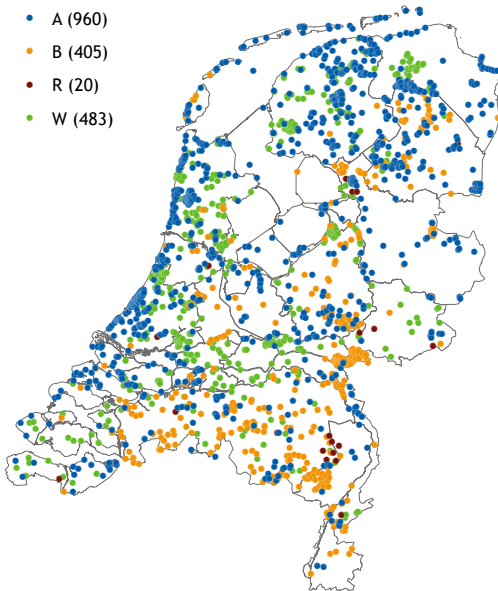
Resultaten

De focus ligt op de vraag hoe onze broedvogels het in 2014 deden ten opzichte van de vijf voorgaande jaren. Ook trends op langere termijn en opvallende verschillen tussen 2013 en 2014 komen aan bod.

Sterke afname: 4 soorten

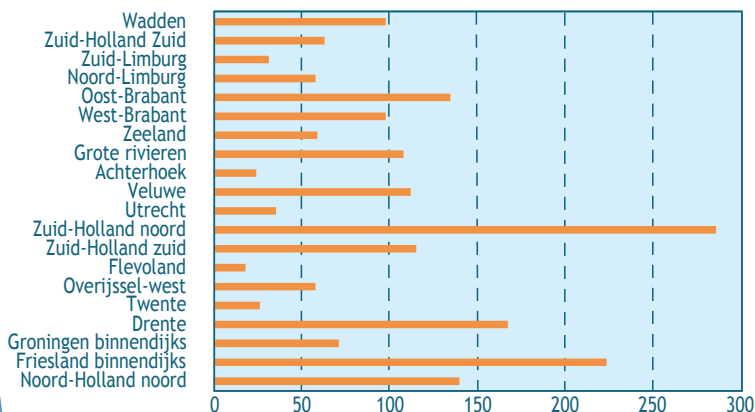
Slechts vier soorten noteerden in 2014 een sterke afname ten opzichte van de periode 2009-13. Sijns en met name Kwartel zijn 'alles of niets'-soorten die dankzij hun erratische voorkomen al jaren aan de kop of juist de staart van de BMP-overzichten figureren. Na piekjaar 2011 verschenen er slechts mondjesmaat Kwartels en 2014 was daarop geen uitzondering. Voor een piekjaar Sijzen moeten we terug naar 2000.

Veel soorten van loofbos doen het behoorlijk, maar de Fluitier is na een bescheiden opleving in 2010-13 terug op het magere niveau van daarvoor. Of de hoge stand van Bosmuizen – die snoepen wel een fluitereitje – van invloed was op het vestigingsgedrag van deze grondbroeder, is onduidelijk. Zo valt het op dat de teruggang in het midden en zuiden des lands rigoureuzer was dan in het noorden. Rob Bijlsma doet in een fraai artikel in Drentse Vogels verslag van het fluiterseizoen en memoreert dat de vogels vaker dan anders in naaldbout foerageerden, en op andere prooien dan de gebruikelijke rupsen.

Figuur 1. Overzicht van de in 2014 onderzochte proefvlakken, met onderscheid per BMP-type. Blauw = Alle soorten (A), Oranje = bijzondere soorten (B), Groen = Akker/Weidevogels (W) & Rood = roofvogels (R).

Figuur 2. Aantal in 2014 getelde BMP-proefvlakken per district.

Weersomstandigheden

De winter van 2013/14 verliep ongekend zacht: bijna geen vorstdagen en in februari gemiddeld dik drie graden warmer dan normaal. Vorst en sneeuw van enige betekenis waren alleen (kortston-

Matige afname: 16 soorten

Zestien broedvogelsoorten deden het in 2014 wat minder dan in 2009-13. Het merendeel ervan neemt ook op langere termijn af, met Soepgans en Turkse Tortel (stabiel) als uitzondering. Dat Zomertortel en Kleine Barmsijs het iets minder slecht deden dan in voorgaande jaren is mooi, maar de populatie bedraagt nog slechts 13% resp. 18% van die in 1990.

De naaldhoutspecialisten Zwarte Mees en Kuifmees profiteerden niet van de milde winter. Dat geldt ook voor de Zwarte Specht, terwijl de Kleine Bonte Specht na een jarenlange opmars nu een dipje vertoont. Liefhebbers van woeste theorieën memoreren de toename van de Middelste Bonte Specht, die in sommige gebieden gelijke tred vertoont met een daling van het aantal Kleine Bonte. Een oorzakelijk verband is echter onwaarschijnlijk.

Enkele gewone soorten van landelijk gebied als Wilde Eend, Fazant en Ringmus doen het al een tijdje niet goed; een lijn die in 2014 is doorgetrokken. De Fitis leek na een dip rond de eeuwwisseling in de lift, maar neemt nu wederom af. De Britten reppen van toenames in Schotland en Ierland, tegen afname in grote delen van Engeland. Bij ons treedt de grootste afname op in duinstruweel en bossen op zandgrond in het midden en zuiden. In de noordelijke bossen en op de heide is de afname geringer. De *Klimaatatlas* verwacht dat de Fitis in de loop van de eeuw grote delen van het huidige Midden-Europese verspreidingsgebied zal opgeven, maar zich in het hoge noorden kan uitbreiden. De veronderstelde verspreidingsgrens rond het jaar 2100 loopt dwars door Nederland. Stug doortellen, over enkele jaren kunnen we meer zeggen...

Stabiel: 43 soorten

Tien soorten vertonen ook op langere termijn (1990-2014) geen duidelijke ontwikkeling. Dat wil bepaald niet zeggen dat er elk jaar ongeveer evenveel geteld worden. Zo deed de Gele Kwikstaart het goed in de jaren negentig, liet hij een veer rond de eeuwwisseling en ligt de recente stand zo'n beetje daartussenin. De stabiele tot positieve trend van Nachtegalen in de duinstreek en elders in het westen, wordt landelijk weggestreepd door afname op de oostelijke zandgronden.

Liefst 23 soorten die op lange termijn een daling vertonen, behoren tot de 43 recent stabiele soorten. Hieronder een zwik soorten van agrarisch gebied, zoals Torenvalk, Patrijs, Waterhoen, Scholekster, Kievit en

Grutto. Een gevolg van gunstige natuurlijke condities dit voorjaar, een begin van herstel dankzij agrarisch natuurbeheer? We zijn benieuwd of 2014 meer dan een incidenteel piekje zal blijken te zijn. Overigens lag de gemiddelde index van genoemde zes soorten in 2014 nog altijd 60% lager dan in 1990.

Tien soorten vertonen op langere termijn een toename. Daaronder nogal wat huis-, tuin- en keuken-soorten als Merel en Vink, maar ook moerassoorten als Sprinkhaanzanger en Rietgors.

Matige toename: 23 soorten

Veertien van de 23 soorten die het relatief goed deden in 2014, vertonen op lange termijn een stabiele tot licht positieve trend. Meest opvallende uitzondering is de Ransuil, die na 1990 in een vrije val raakte. De muizenpiek van 2014 zorgde voor een plotse toename, maar ten opzichte van het jaar 1990 bedroeg de stand maar een kwart; dat wekt niet de indruk van krachtig herstel. Zeven soorten nemen op langere termijn af: Zomertaling, Slobeend, Koekoek, Veldleeuwrik, Braamsluiper, Ekster en Kneu. De Zomertaling beleefde na een mager 2013 weer een behoorlijk jaar. De index van de Veldleeuwrik vertoonde voor het eerst sinds 2007 een stijging van enkele procenten. Die bleef in agrarisch gebied beperkt tot de hoge zandgronden en laagveen, en gold niet voor de zeekleigebieden die voor deze soort zo belangrijk zijn. De voorzichtige recente toename van de Ekster doet zich alleen voor in stedelijk gebied, terwijl de afname in duinen, bossen en landelijk gebied gestopt lijkt.

Sterke toename: 25 soorten

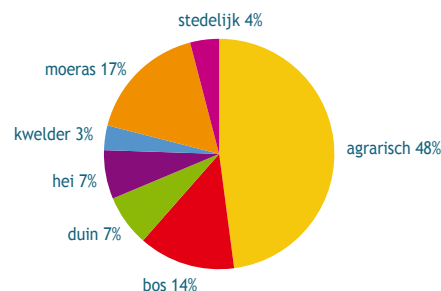
Een opvallend hoog aantal van 25 broedvogelsoorten deed het in 2014 veel beter dan gemiddeld over de periode 2009-13. Zes ervan vertonen ook op de langere termijn een stevige toename: Grauwe Gans, Nijlgans, Krakeend, Halsbandparkiet, Roodborstspuit en Putter.

Bij sommige soorten zal het effect van de milde winter doorslaggevend zijn, met de Winterkoning als hét klassieke voorbeeld (figuur 6). Of ook de fikse stijging van Groene Specht en Geelgors hieraan te danken is, blijft onzeker.

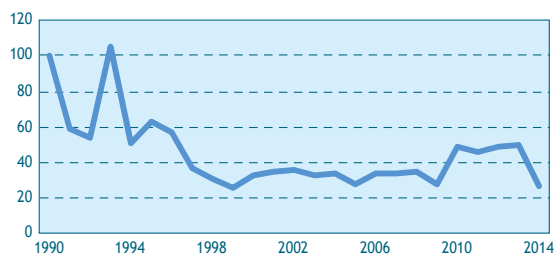
De Boomleeuwrik beleefde een piekjaar in 2013 en nam in 2014 wat af. Desondanks was 2014 het op één na beste jaar sinds de start van de BMP-tellingen. De soort is een ambassadeur

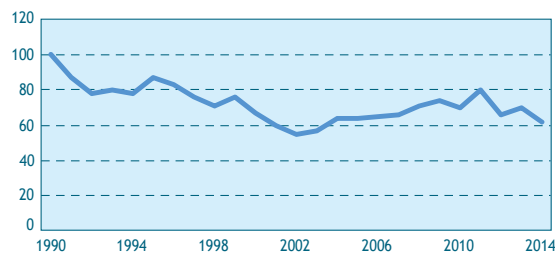
De Fluiter had een terugval in 2014.
Foto: Ran Schols

Figuur 3. Verdeling van de in 2014 onderzochte BMP-telgebieden naar habitat (N=1872).

Figuur 4. Fluiter, trend in Nederland (index, 1990 = 100), 1990-2014.

Figuur 5. Fitis, trend in Nederland, 1990-2014.

Rietgorzen nemen toe.
Foto: Hans Gebuis

voor zandig open terrein in heide, duin en open bos; een habitat waar zich ook andere al dan niet gevleugelde doelsoorten van natuurbeleid thuis voelen. De aandacht voor dit specifieke habitattypen bij natuurbeheerders speelt zeker een rol bij de toename van de Boomleeuwerik.

Ook enkele Afrika-gangers verging het goed, waaronder de Grasmus die na een dipje in 2011 weer verder steeg. Gunstige overwinteringsmogelijkheden in de Sahel spelen een grote rol, maar omstandigheden bij ons zijn medebepalend. De Zwartkop is in bos stabiel, maar neemt landelijk toe, vooral dankzij uitbreiding van opgaand groen in het landelijk gebied.

De grote lijnen: kort, middel en lang

Het broedseizoen van 2014 was een van de beste sinds de start van het BMP. Prima condities in het voorjaar, een milde voorafgaande winter, veel muizen, niet te droge omstandigheden in de Sahel: een fraaie potpourri waaruit veel vogelsoorten het hunne haalden. Een vergelijking met broedseizoen 2013 spreekt duidelijke taal: liefst 48% van de 111 middels het BMP gevolgde soorten deed het beter dan het jaar ervoor, slechts 13% deed het slechter. Opbeurende cijfers, maar vergeet niet dat we een uitzonderlijk goed voorjaar naast een behoorlijk slecht exemplaar plaatsen; 2013 was immers dat voorjaar van langdurige koude, droogte en muizenschaarste.

Als we ons focussen op de periode 2009-2014 vallen de scherpe kanten van uitschieters 2013 en 2014 af. Desondanks blijft een positief beeld over, net als gezien over wat langere termijn. Voor veel soorten geldt echter dat ze, ondanks recente positieve stapjes, nog lang niet op het peil van 1990 zijn.

We zijn, met jullie, enorm benieuwd hoe het de komende jaren verder gaat. Zet dat heel (!) voorzichtige herstel in landelijk gebied door? Blijven Sahelgangers op het goede spoor? Gaan we de effecten van een betere bescherming van Natura 2000-gebieden terugzien?

Wie meedoet (of blijft doen) aan het BMP zal, samen met vele anderen, de antwoorden vinden.

● Jan-Willem Vergeer

Rob Goldbach Publicatie Fonds

Het Rob Goldbach Publicatie Fonds is een speciaal fonds van Sovon Vogelonderzoek Nederland. Het is ingesteld na het overlijden van ons oud-bestuurslid Rob Goldbach in 2009. Het fonds wordt gevuld door donaties, legaten en een jaarlijkse bijdrage van Sovon.

Wat willen we bereiken?

Met het fonds wil Sovon twee zaken mogelijk maken:

- het schrijven van wetenschappelijke artikelen en andere publicaties over vogelonderzoek. Deze zijn van groot belang voor verdere kennisontwikkeling en -overdracht;
- publicaties door vrijwilligers en/of werkgroepen uit de achterban van Sovon. Met het fonds wil Sovon een bijdrage leveren aan de totstandkoming van regionale publicaties, zoals een Avifauna, een jubileumoverzicht, e.d.

Recent gesteunde projecten

- *Van IJduiker tot IJsgors* van VVG Arnhem e.o.
- *Niet teveel praten, maar doen* - 40 jaar Vogelwacht Uffelte e.o.
- *Vrije Vogels* van Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland

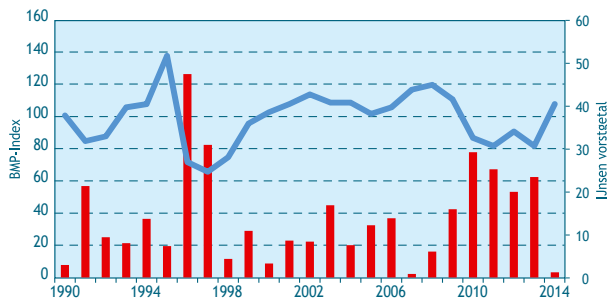
Hoe kunt u bijdragen?

U kunt op de volgende manieren helpen:

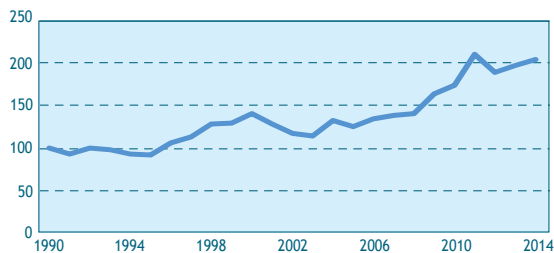
- een eenmalige donatie;
- een legaat ten name van het Fonds (of Sovon) stellen;
- het Fonds bekend maken bij andere mogelijk belangstellenden. Hiervoor is een folder beschikbaar.

Meer informatie

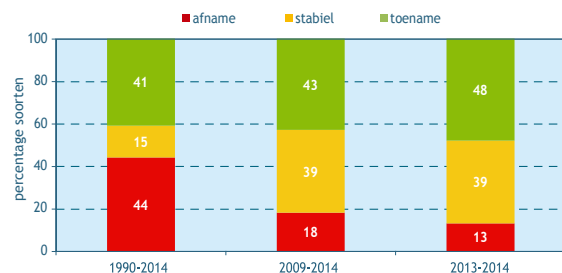
> sovon.nl/goldbachfonds

Figuur 6. Winterkoning, trend in Nederland 1990-2014 (lijn), afgezet tegen het vorstgetal van Ijnsen (balk, Ijnsen getal >28,5 is een koude winter, winter 2013/14 extreem zacht).

Figuur 7. Grasmus, trend in Nederland, 1990-2014.

Figuur 8. Trend van 111 met het BMP gevolgde broedvogelsoorten op lange, middellange en korte termijn.

De Ortolaan heeft iets bijzonders, wellicht deels omdat het een uitgestorven broedvogel in ons land is. Tegenwoordig is het een schaarse doortrekker, maar waar moet je naartoe om een Ortolaan te zien en wanneer heb je de meeste kans? Om inzicht daarin te krijgen zijn de databases van Waarneming.nl, Trektellen.nl en het Bijzondere Soorten Project - niet broedvogels van Sovon (BSP) bewerkt. Het basisbestand bevatte 6813 records, daarvan bleven er 3729 (54%) over na uitfiltering van dubbele waarnemingen.

Voormalige broedvogel

Een eeuw geleden was de Ortolaan in Nederland een plaatselijk vrij algemene broedvogel in regio's met rogge-akkers en eikenlanen of bosjes. Het ging misschien om enkele duizenden paren. Rond 1975 was de stand al gekelder tot 190-225 paren, met concentraties in de Achterhoek (laatste broedgeval 1994) en Noord-Limburg (laatste in 1993). Rond de eeuwwisseling viel het doek. In 1999 werden nog broedgevallen (slepen met voer) gemeld in Ter Apel Gr en Barchem (Noord-Achterhoek); sinds de eeuwwisseling werden paren alleen nog bekend in 2000 (Winterswijk) en 2003 (ook alarmerend, ZO-Groningen). Losse territoria van langdurig zingende (waarschijnlijk ongepaarde) mannetjes werden in 2000 (Achterhoek) en 2003 (ZO-Groningen) vastgesteld. Een zingend 2e kalenderjaar mannetje bij Reusel, Oost-Brabant (21-31 mei 2014), bleef ongepaard. Wel leek de vogel op te trekken met een vrouwtje Geelgors! Een zingende vogel op 19 juni 2015 in voormalig broedgebied bij Posterholt Lb bleef niet lang genoeg om van een territorium te kunnen spreken.

Europa-brede afname

De Europese populatie nam in 1980-2013 af met ruim 80%, met de sterkste daling in de jaren tachtig (gegevens Bulgarije, Finland, Duitsland, Polen, Spanje, Zweden; ebcc.info).

In Zweden, waar een deel van 'onze' doortrekkers vandaan komt, halverden de aantallen in 1975-98, om tussen 1998-2013 met nog eens 60% verder te dalen (fagel-taxering.lu.se). In 2008-12 waren er naar schatting nog 2600-5000 paren. In buurland Noorwegen staat de soort met 10-20 paren op de rand van uitsterven (iucnredlist.org).

Ook in Finland doet de Ortolaan het rondt slecht; in 1984-86 werden per 10 telpunten in het broedvogelmeetnet gemiddeld 16,4 zingende vogels gehoord, in 2012-14 slechts 0,9 (rengastus.helsinki.fi/tuloksia). Het broedbestand omvatte in 2006-12 naar schatting 9400-25.000 paren (iucnredlist.org).

Gelijktijdig met Nederland werd de Ortolaan ook van de Vlaamse broedvogelkaart geveegd. Tijdens atlasonderzoek in 2000-02 is alleen nog één zingend, ongepaard, mannetje geconstateerd. De verspreide broedgebieden in het westen van Duitsland raakten sinds de eeuwwisseling grotendeels ontvolkt. De Duitse populatie, in 2005-09 geschat op 10.500-16.000 paren, is inmiddels vrijwel beperkt tot voormalig Oost-Duitsland, volgens de recente *Atlas Deutscher Brutvogelarten*.

Ringmeldingen

In Nederland zullen vooral Zweedse Ortolanen doortrekken, al ontbreken ringmeldingen om dit te staven. De overwinteringsgebieden liggen in tropisch Afrika. Tussen 1911 (vier jongen geringd op 19 juni bij Roermond Lb) en 2014 zijn in totaal 171 Ortolanen geringd, waarvan er drie elders zijn teruggemeld (Vogeltrekstation - Centrum voor Vogeltrek en -demografie, NIOO-KNAW). Een vrouwtje werd op 7 september 1949 van een ring voorzien bij Veghel NB en op 22 mei 1950 20 km verder bij Helmond NB opnieuw gevangen. Beide andere vogels waren mannetjes die werden gevangen bij Katwijk ZH en het schopten tot ZW-Frankrijk ('conditie onbekend'): één op 10 september 1932 (melding: 9 mei 1934 bij Jurquet, Lot-et-Garonne; 940 km) en één op 12 mei 1937 (melding: 9 oktober 1939 bij Lagraulet-du-Gers, Gers; 970 km).

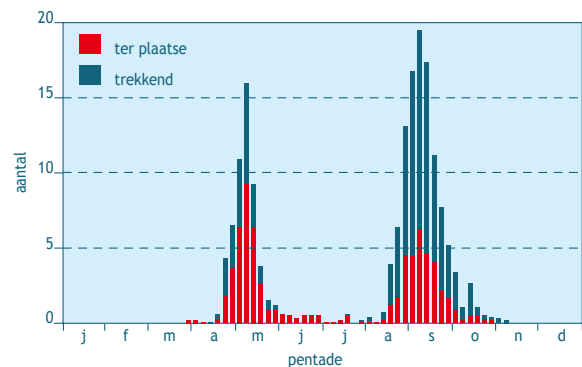
Sinds het verdwijnen als broedvogel uit ons land wordt de soort vrijwel alleen nog op de najaarstrek gevangen (22 vangsten deze eeuw). Uitzondering was een mannetje bij IJsselstein Ut op 1 mei 2004.

Zweeds onderzoek

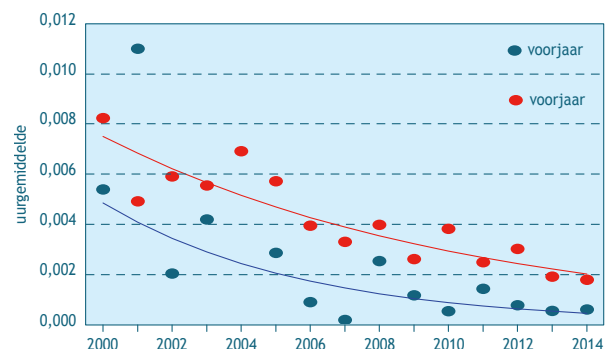
In 2012-13 werden in Zweden zeven mannetjes van een geologger voorzien (Selstam *et al.* 2015, *Ornis Svecica* 25: 3-14). Ze verlieten gemiddeld op 22 augustus (spreiding 10-31 augustus) de broedgebieden, vlogen door Duitsland, Frankrijk en Spanje om gemiddeld op 12 oktober (6-22 oktober) in de wintergebieden in Guinee en Mali aan te komen. Rond 5 april (22 maart-15 april) startte de voorjaarstrek en omstreeks 15 mei (13-18 mei) was het zevental terug op

Tabel 1. Ortolaan. Mediane datum (dag waarop de helft van het aantal vogels in een seizoen is waargenomen) in voor- en najaar (Trektellen.nl). In ieder seizoen is (veel) meer dan 10.000 uren geteld en de mediane datum is berekend over 30-101 vogels (voorjaar) resp. 77-443 vogels (najaar). (* voorjaar 2010-15, najaar 2010-14).

Periode	voorjaar	najaar
1986-91	29 apr	13 sep
1992-97	4 mei	12 sep
1998-2003	8 mei	11 sep
2004-09	4 mei	8 sep
2010-14/15*	11 mei	2 sep

Figuur 1. Ortolaan. Seizoenspatroon in 1989-2014 waarbij onderscheid is gemaakt tussen pleisterende en trekkende vogels per pentade (gemiddelde per vijf-daagse periode) (Waarneming.nl, Trektellen.nl, BSP).

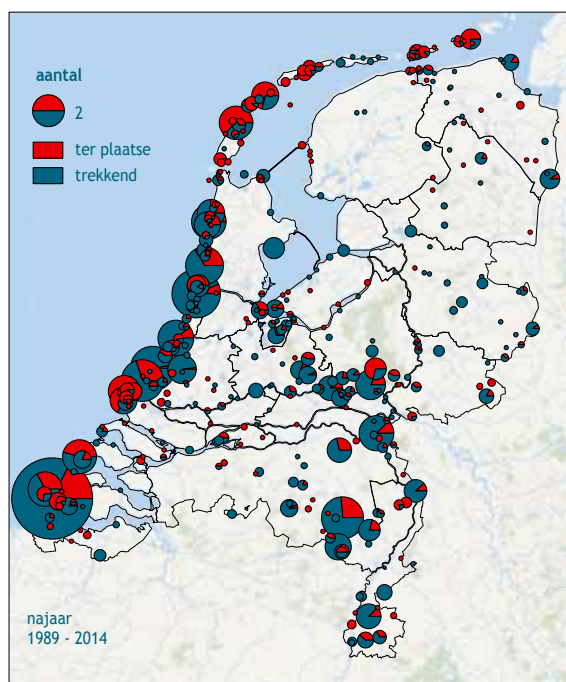
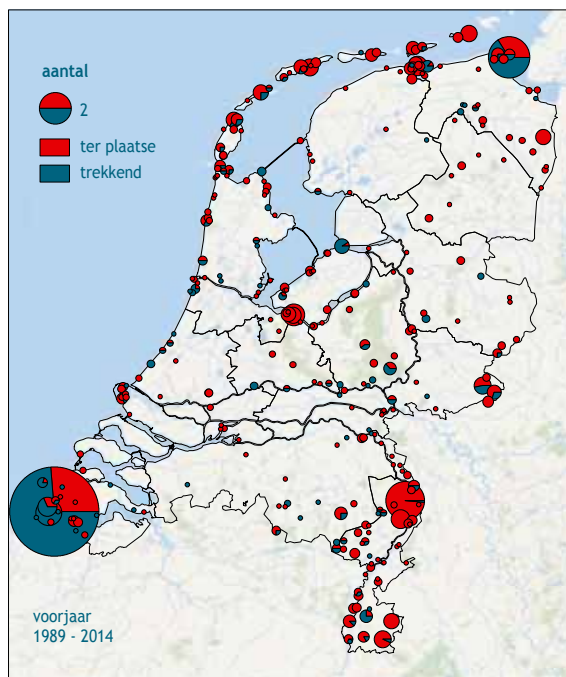

Figuur 3. Ortolaan. Aantal trekkende exemplaren per teluur in voorjaar en najaar op trektelposten in Nederland in 2000-2014 (Trektellen.nl). De lijn geeft de trend op lange termijn aan.

Foto links: zingend tweedejaars mannetje Ortolaan, 23 mei 2014, Reusel (NB). Foto: Paul Cools

Foto rechts: man Ortolaan, 29 april 2012, Brabantse Biesbosch. Foto: Hans Gebuis

Figuur 2. Ortolaan. Verspreiding in 1989-2014, waarbij onderscheid is gemaakt tussen pleisteraars en trekkers in het voorjaar en het najaar (Waarneming.nl, Trektellen.nl, BSP).

de broedplek. De timing past prima bij de doortrek door Nederland (tabel 1, figuur 1). Waarschijnlijk passeerden alle vogels de regio van Les Landes, ZW-Frankrijk. Een gebied waar Ortolanen nog steeds illegaal gevangen worden voor de consumptie.

Stuwung langs de kust

Ortolanen worden in Nederland gemeld van half april tot in oktober, met de meeste vogels in mei (25% van alle waarnemingen) en september (45%, figuur 1). Doortrek treedt in het gehele land op met concentraties op plaatsen met stuwung en hoge waarnemersdichtheid langs de kust. In het voorjaar zijn Breskens ZL, de Waddeneilanden, het Lauwersmeergebied en de Eemshaven Gr goede plekken, maar let ook op de stippen nabij Huizen NH (figuur 2). Zuidoosten- en oostenwind zorgt voor stuwung bij Breskens, zoals op 10 mei 1993 (27 ex.) en 9 mei 1998 (12). Ook in Limburg worden in het voorjaar relatief vaak Ortolanen gemeld.

In het najaar is de gehele kust goed voor (trekkende) Ortolanen en worden ze ook op goed bezette telposten in het binnenland een enkele keer gezien. De kroon spant telpost De Nolle bij Vlissingen, aan de noordzijde van de Westerschelde tegenover Breskens. In september 1992 passeerden er in 55 teluren liefst 122 Ortolanen deze telpost, waarvan 47 op 7 september (met een groep van 9) en 41 op 11 september (Trektellen.nl). Andere telposten, voor zover ingevoerd op Trektellen.nl, komen daar absoluut niet bij in de buurt met dagmaxima van 2 resp. 13 in voor- en najaar. De ongekende aantallen in september 1992 weerspiegelen de op dat moment nog redelijke populaties ten noorden/oosten van ons land, maar waren vooral een gevolg van bijzondere, onbekende omstandigheden. Tegelijkertijd vond ook een influx van Duinpiepers plaats in het hele land.

Pleisteraars worden in het najaar vooral op de Waddeneilanden, de Maasvlakte en langs de kust van Zeeland gemeld. De meerderheid der waarnemingen betreft echter overvliegende vogels: 69% in 1989-2014 (in het voorjaar is dat 38%). Trekkende Ortolanen zijn overigens een behoorlijke uitdaging voor trektellers. Ze moeten letten op een stevige zangvogel met karakteristiek langgerekt profiel, relatief lange staart en licht golvende vlucht. Het belangrijkste is echter kennis van de trekroepjes, die opvallend maar wel karakteristiek zijn.

Trektelposten

Opvallend veel waarnemingen zijn gedaan op (korte afstand van) de 120 telposten die zijn aangesloten bij Trektellen.nl. Als een straal van 2 km rondom de posten wordt aangehouden i.v.m. de onnauwkeurigheid van waarnemingslocaties (totale oppervlakte 750 km², 2% van Nederland), dan valt 66% van de trekkende vogels en 23% van de pleisterende vogels daarbinnen (totaal 45%). Met andere woorden: de overige 98% van Nederland is goed voor 'slechts' 55% van de 3729 waarnemingen. Ook wanneer een straal van 1 km wordt aangehouden is het aandeel hoog (36%). Rond 40% van alle Ortolanen is dus gezien op, of zeer dicht bij, één van de 120 trektelposten.

Trend en mediane datum

De sterke Europa-brede afname komt in beide seizoenen terug in de uurgemiddelden op trektelposten in Nederland (figuur 3). In het najaar passeerden er in 2000-04 6,2 Ortolanen per 1000 teluren; in de recente vijf najaaren waren dat er 2,6. De dagrecords liggen tegenwoordig dan ook beduidend lager dan in de jaren negentig. De afgelopen tien telseizoenen kwam het dagtotaal nergens uit boven de 3 (voorjaar, Breskens) en 6 (najaar, De Vulkaan, Den Haag & De Bloedberg, Monster).

Trektellingen laten bovendien een verschuiving van de najaarstrek zien, Ortolanen trekken steeds eerder door Nederland (tabel 1). In 1986-2003 lag de mediane datum, waarop de helft van de trekkers voorbij is, rond 11-13 september; de laatste jaren rond 2 september. In het voorjaar passeren de vogels juist wat later.

Waar en wanneer?

Om terug te komen op de vraag: 'waar moet je naartoe om een Ortolaan te zien en wanneer heb je de meeste kans?'. De kans is het grootst op trektelposten; in mei in Breskens (met een zuidoosten- tot oostenwind) en in september op telposten in het gehele land, met enige nadruk op de kust. In het binnenland hebben posten op heideterreintjes of natuurvriendelijk ingerichte akkers in Midden- en Zuidoost-Nederland de voorkeur. Liever een pleisterende vogel: ga dan naar de Waddeneilanden (mei, september). Stel de verwachtingen echter niet te hoog...

Spreeuwen op slaapplaatsen: een spektakel geteld

Eén van de onderdelen van het Jaar van de Spreeuw was een landelijke slaapplaattelling. In de oktobermaand van 2014 waren er enorme aantallen Spreeuwen in ons land aanwezig, die zich met soms meer dan 100.000 vogels verzamelden op slaapplaatsen.

Aanleiding

Spreeuwen maken bijna het gehele jaar gebruik van gezamenlijke slaapplaatsen. Met name tijdens de doortrekperiode in het najaar kan het om hoge aantallen gaan. Sommige grote slaapplaatsen genieten ook bekendheid onder niet-vogelaars vanwege de spectaculaire spreeuwenwolken die er te zien zijn. Lang niet alle slaapplaatsen zijn echter bekend, omdat ze op zeer uiteenlopende plekken kunnen voorkomen, van afgelegen natuurgebieden tot middenin steden. Met een landelijke slaapplaattelling wilden we een beter beeld krijgen van de habitats waarin Spreeuwen slapen, om welke aantallen het gaat en hoe die fluctueren. De landelijke telling bleek bovendien een mooie gelegenheid om het fenomeen slaapplaatsen bij een breder publiek onder de aandacht te brengen. Dat laatste lukte bijzonder goed, de telling haalde zelfs het NOS-journaal.

Zomer en najaar

Er werd een speciale handleiding geschreven, die voor deze gelegenheid tevens in compacte vorm als YouTube-filmpje beschikbaar kwam. In Sovon-Nieuws werden de telperikelen rond spreeuwenslaapplaatsen belicht door een ervaren waarnemer. Op de website van Sovon was een pagina aangemaakt met alle bekende locaties, die waarnemers konden claimen of aanvullen.

Er waren twee telmomenten geprikt (de hele maand juli en het weekend van 25-26 oktober) om te onderzoeken of er in de zomermaanden (deels) van andere slaapplaatsen gebruik wordt gemaakt dan in het winterhalfjaar. Omdat we een innovatieve telmethode wilden testen, werd bovendien in samenwerking met Vogelbescherming een fotowedstrijd uitgeschreven. Maar liefst 231 foto's werden opgestuurd! Vijf prijswinnaars werden op de Landelijke Dag gelauwerd en een selectie van foto's werd gebruikt om de aantallen te bepalen aan de hand speciale software met pixelherkenning (zie het artikel van Selwyn Hoeks op pagina 10).

Aan de kust en in het binnenland

Er zijn weinig vogelsoorten in Nederland die je in groepen van honderdduizenden

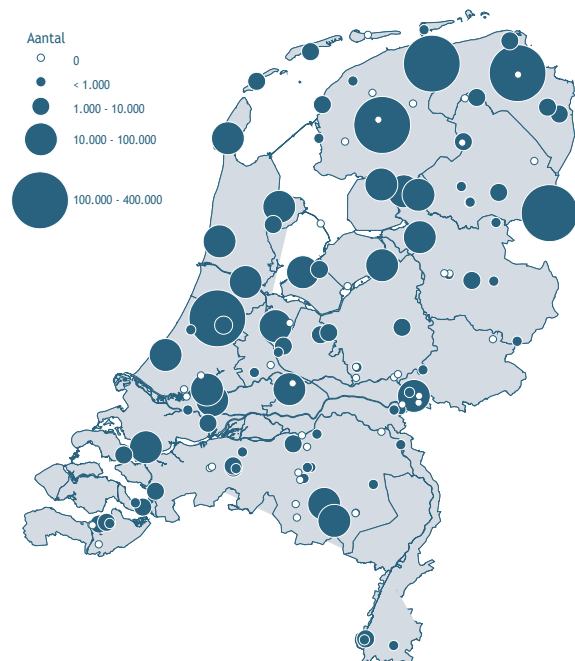
kunt aantreffen, de Spreeuw is misschien wel de enige. Die tel je dus niet per vogel, maar in afgemeten groepjes van honderd- of duizendtallen. Toch is het mogelijk om tot een goede schatting te komen met een georganiseerde telactie, zoals die bijvoorbeeld in het Bargerveen werd uitgevoerd. Rondom de slaapplaats werden meerdere telposten bemand, die elk een windrichting afdekten en aanvliegende vogels telden. Ook maakten sommige tellers foto's van groepen, om thuis de stipjes na te kunnen tellen.

Dat Spreeuwen op najaarstrek massaal langs de kust vliegen is bekend, maar de resultaten van de slaapplaattellingen in de maand oktober laten zien dat ook in het binnenland grote groepen pleisteren. Vooral in Noord-Nederland bleken gigantische zwermen Spreeuwen op slaapplaatsen samen te komen (figuur 1). Dat het Lauwersmeer een megaslaapplaats kent, was al langer bekend, maar dat tegelijkertijd ook bij Tetjehorn (Gr), de Bokkumermar (Fr) en het Bargerveen (Dr) honderdduizenden Spreeuwen bleken te overnachten, was wel een verrassing. Dan is de Dollard nog niet eens geteld, waar ook een grote slaapplaats kan zijn. Opgeteld gaat het bij deze vier slaapplaatsen al om 1 miljoen vogels, ongeveer de helft van wat uiteindelijk in heel Nederland werd geteld tijdens het telweekend van 25 en 26 oktober (1.821.640 ex.). Hoe deze aantallen in verhouding staan tot voorgaande jaren is niet te zeggen. Wel is het zo dat de landelijke telling plaatsvond na een relatief vroege, massale aankomst van Spreeuwen die samenviel met de jaarlijkse Euro Birdwatch-telling op 4 oktober. Toen werden ruim 410.000 trekkers geteld, en dat is relatief vroeg. Topdagen van Spreeuwen vallen meestal in de laatste week van oktober en begin november (Trekellen.nl).

De julitelling, die zowel eigen broedvogels als buitenlandse vogels betreft, leverde helaas onvoldoende gegevens op om een vergelijking met de oktobertelling mogelijk te maken. Deze julimaand profileerde zich overduidelijk niet als telmaand waarin vogelaars massaal achter de Spreeuwen aangaan.

Zeventig procent van de grote spreeuwen-slaapplaatsen ligt in het riet.

Foto: Peter Verwoerd

Figuur 1. Spreeuw, getelde slaapplaatsen eind oktober 2014 (geen landelijke dekking).

Meld dode vogels voor onderzoek

In juli en augustus van dit jaar zijn er via de meldpagina van Sovon meer dan 120 meldingen binnen gekomen van dode vogels. Dat is niet per se iets om van te schrikken. We gebruiken de meldpagina om signalen op te pikken van ongewone vogelsterfte. Heb je een dode vogel gevonden? Meld deze even via de website en help mee aan het onderzoek.

In de afgelopen twee maanden ging het om 170 dode vogels, met als talrijkste soorten Wilde Eend (61 exemplaren), Merel (15) en Kokmeeuw (7). Het vermelden waard zijn verder een Grote Zilverreiger, Havik, Kerkuil, Bosuil, drie Steenuilen, drie IJsvogels en een Groene Specht. Van Groenling kwamen slechts twee meldingen binnen; in recente zomers ging veel aandacht uit naar gevallen van Het Geel bij de Groenling en enkele andere vogelsoorten (Zomertortel bijvoorbeeld).

Verzamelen voor onderzoek

Behalve het oppikken van signalen van ongewone vogelsterfte, zoeken we ook continu naar dode vogels die nog in goede staat verkeren en nader onderzocht kunnen worden op met name ziektes. De meeste aandacht gaat daarbij uit naar watervogels, roofvogels en kraaiachtigen die vanwege Aviaire Influenza (vogelgriep) interessant kunnen zijn. Een belangrijke actuele vraag is of bij eendachtigen die momenteel weer terugkeren naar de overwinteringsgebieden opnieuw het 'H5N8-virus' kan worden gedetecteerd; vorige winter werd dit hoogpathogene virustype bij zowel wilde vogels als pluimvee aangetroffen en nam de overheid strikte maatregelen om de verspreiding ervan in pluimveebedrijven tegen te gaan. Maar ook overige vogelsoorten hebben onze interesse.

Melden

Via de meldpagina (sovon.nl/dodevogels) kan je aangeven dat je een gevonden vogel voor onderzoek wilt aanbieden. Wij nemen dan zo snel mogelijk contact met je op. Daarbij werken wij nauw samen met het Dutch Wildlife Health Centre (DWHC); we kijken dan hoe het dier zo snel mogelijk kan worden opgehaald. Sommige melders zijn geneigd om een dode vogel vlot in te vriezen, maar dat gaat ten kosten van de onderzoeksmogelijkheden. Koel bewaren is wel aan te bevelen. Het feitelijke onderzoek wordt uitgevoerd door het DWHC en/of het Centraal Veterinair Instituut (CVI). Voor de vinder zijn er uiteraard geen kosten aan verbonden.

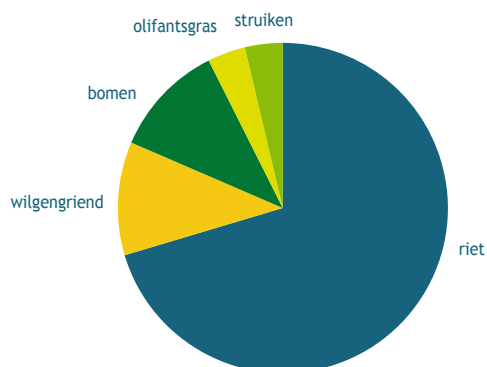
Mocht u vragen of opmerkingen hebben over het melden of insturen van dode vogels, neem dan even contact op met Roy Slaterus (roy.slaterus@sovon.nl of 06-49390496).

Grote Zilverreiger, 7 augustus 2015, nabij Bergen op Zoom, Noord-Brabant. Foto: mevr. P.C.M. Schenck

Allerlei habitats, maar het liefst in riet

De habitat van de meeste slaappleaatsen is bekend. Deze liep uiteen van bamboe in tuinen tot uitgestrekte wilgengrienden, struiken en bomen (vaak in steden) en olifantsgras. Van echt grote slaappleaatsen, met tenminste 10.000 Spreeuwen, ligt 70% in riet (figuur 2). Dit kunnen grote rietmoerassen zijn, zoals in het Lauwersmeer, maar ook smalle rietkragen langs meren. Het is verbazingwekkend om te zien hoeveel Spreeuwen er passen in een paar vierkante meter riet! Blijkbaar zijn ze prima in staat zijn om met meerdere vogels op een enkele rietstengel te balanceren. De voorkeur voor riet zal te maken hebben met de veiligheid. Voor een grondpredator zijn dit moeilijk te bereiken plekken. Dat Spreeuwen een gewilde prooi zijn voor roofdieren, wordt duidelijk als 's avonds bij een slaappleaats wordt gekeken. Vaak werden één of meer roofvogels bij een spreekwenslaappleaats gezien: Slechtvalken, Haviken of Sperwers (en Boomvalken in de zomer). De spectaculaire wendingen die een spreekwenswolk te zien geven, zijn soms het gevolg van een roofvogel die er doorheen jakkert. Overigens lijken spectaculaire rondvluchten met name in (na)zomer en begin van de herfst ook wel achterwege te blijven. Of dit verband houdt met de afwezigheid van een roofvogel is niet zeker, maar omgekeerd is de aanwezigheid ervan wel een garantie voor een wervelende luchtshow.

● Olaf Klaassen

Figuur 2. Spreeuw, habitat van slaappleaatsen eind oktober 2014.

Automatische tellingen van Spreeuwen-zwermen aan de hand van foto's

In het najaar van 2014 organiseerden Sovon en Vogelbescherming een fotowedstrijd van zwermende Spreeuwen rond slaapplaatsen. Dat leverde een grote respons op. We wilden de foto's ook gebruiken voor het ontwikkelen van software om geautomatiseerd de aantallen in de zwerm te bepalen. Het tellen van grote groepen vogels in het veld is namelijk erg lastig, en dat geldt in het bijzonder voor Spreeuwen. Als bachelor-student van de Radboud Universiteit beet Selwyn Hoeks zich in de materie vast. Hieronder zijn bevindingen.

Twee bestaande software programma's vormden het uitgangspunt van deze pilotstudie: ImageJ en R. Beide programma's zijn gratis te downloaden op het internet. ImageJ biedt een gebruiksvriendelijke 'interface' aan, maar R werkt enkel met het uitvoeren van specifieke commando's in een script en vraagt meer kennis en geduld van de gebruiker om ermee vertrouwd te raken. Een selectie van ingezonden foto's van slaapplaatsvluchten vormde de basis voor de tests. De gekozen foto's zijn onder zeer diverse omstandigheden gemaakt en variëren sterk in kwaliteit, om zo een goed beeld van de mogelijkheden te krijgen.

Het basisprincipe

Foto's kunnen worden gezien als grote matrixen van specifieke waarden die ieder de intensiteit van een pixel uitdrukken; drie van deze matrixen achter elkaar zorgen voor kleurenfoto's. Zoals te zien op de originele foto (figuur 1) worden vogels vertegenwoordigd door donkere, bijna zwarte pixels. De achtergrond is in dit geval helaas erg heterogeen, maar wel lichter van kleur. Het is nu de kunst om een bepaalde pixel-intensiteit te definiëren waarbij de gradiënt in kleur wordt verdeeld in slechts twee groepen: vogels en achtergrond. Hierdoor ontstaat een 'binair' foto, waarbij de objecten worden weergegeven door een maximale pixel-intensiteit (wit) en de achtergrond door de minimale pixel-intensiteit (zwart). Deze pixels worden vervolgens gegroepeerd in 'eilanden' van pixels. Daarna is het mogelijk om grotere eilanden of eilanden van verschillende vorm te groeperen, waardoor het vervolgens weer mogelijk is om objecten zoals bomen te verwijderen. Uiteindelijk blijven zo alleen de vogels over. Deze Spreeuwen kunnen in de laatste stap verdeeld worden in groepen; in dit geval is geprobeerd om 'los' vliegende spreeuwen te scheiden van geclusterde Spreeuwen (figuur 2). Deze stappen verlopen ook (bijna) automatisch.

De resultaten

Bij het beoordelen van de testresultaten is het belangrijk dat er onderscheid wordt gemaakt tussen objecten die het program-

ma onterecht als Spreeuwen herkent en correct herkende Spreeuwen. Als we dat niet zouden doen, kan de uitkomst van een programma weliswaar dicht bij het werkelijk aantal vogels zitten, maar is het mogelijk dat dit goede resultaat het gevolg is van onderschattingen van Spreeuwen enerzijds en een groot aantal onterecht herkende objecten anderzijds (bijv. achtergrondruis en/of andere objecten zoals bomen en gebouwen). Als referentie zijn de aantallen Spreeuwen op de foto's met de hand geteld.

De methode in R bleek nauwkeuriger te zijn dan de methode ontwikkeld in ImageJ. Het gemiddelde herkenningsvermogen in R van juist herkende spreeuwen bleek rond de 96% te liggen, in ImageJ lag dit percentage 6% lager (figuur 3). Deze uitkomsten hebben betrekking op foto's waarop 89 tot bijna 4000 Spreeuwen stonden. Voor groepen van deze omvang geven de programma's dus goede resultaten, die ongetwijfeld nauwkeuriger zijn dan de resultaten van tellingen in het veld.

De toekomst

Voor aantallen groter dan 5-10.000 is de software nu nog niet geschikt: eerste tests wijzen uit dat dan onderschattingen van orde grootte 20% ontstaan. De prestatie van de programma's neemt vooral af als er veel grote 'klonters' van Spreeuwen ontstaan, die ieder uit meer dan 3-4 vogels bestaan. We verwachten met meer geavanceerde technieken in de toekomst ook voor grote groepen betere resultaten te behalen, maar dat vraagt nog het nodige ontwikkelwerk. Een volgende stap is dan het tellen van gemengde groepen met meerdere soorten. In de tussentijd zou het goed zijn om nu ontwikkelde software te gaan voorzien van een eenvoudige en gebruiksvriendelijke interface. Voor het zover is kun je zelf al aan de gang.

● Selwyn Hoeks (Radboud Universiteit Nijmegen)

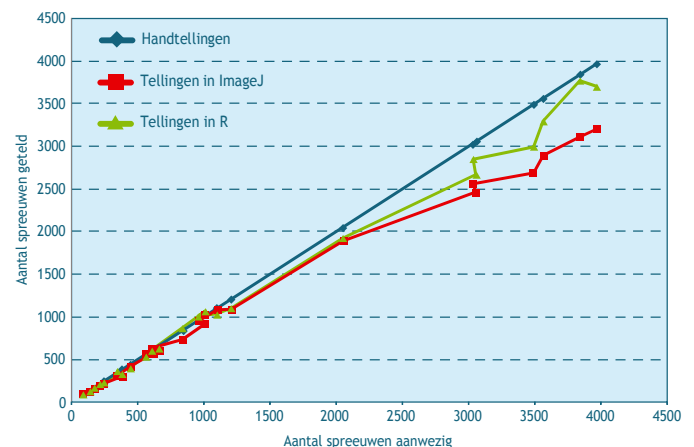
Figuur 1 (boven): Originele foto van Spreeuwendzwerm. Foto: Burry van den Brink

Figuur 2 (onder): Een geanalyseerde foto in R; in blauw zijn eilandjes van pixels weergegeven die op meerdere Spreeuwen betrekking hebben, in rood zijn alle eilandjes weergegeven die tijdens de analyse worden geteld als individuele vogels.

Handleidinkjes voor fotoanalyse met zowel R als ImageJ zijn te vinden op www.sovon.nl/handleiding-spreeuwenfotos
Hier is ook het R-script te vinden.

Op <https://www.youtube.com/watch?v=rvBjSjCJOjqk> en https://www.youtube.com/watch?v=tHJKjWOD_kk zijn korte instructiefilmpjes te raadplegen over hoe de software te gebruiken.

Figuur 3: Aantal Spreeuwen met de hand geteld op een foto (de referentie; horizontale as) uitgezet tegen het aantal Spreeuwen geteld door de software van respectievelijk Image J en R (verticale as).

Zo tel je: jonge ganzen in de winter

Kees Koffijberg in actie.

In deze rubriek pakken we telkens een telprobleem bij de kop en laten we deskundigen aan het woord. Ditmaal legt Kees Koffijberg, één van de ganzenexperts bij Sovon, uit hoe je in de winter met tellingen van jonge ganzen het broedsucces op de toendra kunt bepalen.

Hoe kun je het broedsucces bepalen zonder de toendra in Rusland te bezoeken?

Bij veel arctische watervogels kun je in najaar en winter de eerstejaars van de adulten onderscheiden. Bij ganzen (en zwanen) is dat nog extra eenvoudig omdat de families tot ver in de winter bij elkaar blijven. Een groep ganzen is dus niet de chaos die het op het eerste gezicht lijkt, maar is netjes geordend in succesvolle broedvogels met hun jongen, mislukte broedvogels en vogels die nog niet aan broeden toe kwamen. Die eigenschap maakt ze ideaal om in de winter het broedsucces vast te leggen.

Waarom herken je jonge ganzen?

Jonge Rotganzen en jonge Kolganzen zijn het makkelijkst te herkennen. Rotganzen vooral door de witte zoompjes op de vleugeldekveren, die de vleugelpunt een gebandeerd uiterlijk geven. Kolganzen zijn herkenbaar aan een hele serie kenmerken. De belangrijkste daarvan zijn de zwarte nagel op de snavelpunt en het ontbreken van enige zwarte bandering op de buik. Verder zijn ze herkenbaar aan het 'gemarmerde' kleed op de flanken en de puntige, contrastloze dekveren op de bovendelen; een kenmerk dat ze delen met jonge Toendrarietganzen en Kleine Rietganzen. Volwassen vogels hebben hier brede hoekige veren met een contrasterende eindband. Ook Brandganzen hebben van die gevlekte flanken, en zijn verder goed te herkennen aan het ontbreken van de witte eindband op de rug en de vleugeldekveren. De kenmerkende witte kol bij de Kolgans ontbreekt alleen in de eerste maanden van het najaar, en is alleen dan dus een goed kenmerk. Verder lukt het onderscheid bij de meeste soorten vooral tot de jaarwisseling goed. Rotganzen en Kolganzen zijn tot het vertrek in het voorjaar goed te doen, omdat de belangrijkste kenmerken pas bij de rui in de tweede zomer verdwijnen.

Typisch beeld van een succesvolle ganzenfamilie: wakend mannetje (links), eerstejaars (midden, gemarmerde flanken goed herkenbaar ondanks gedeeltelijke rui, ook ontbreekt de bandering op de buik) en vrouwtje (rechts).
Foto: Kees Koffijberg

Hoe onderscheid je families in een grote groep ganzen?

Als je een tijdje een groep actief foeragerende ganzen bekijkt, zie je vrij snel aan het gedrag welke ganzen jongen hebben en welke niet. Families lopen meestal bij elkaar, pa doorgaans voorop en wakend, en de rest dicht in de buurt. Verder ontstaan er geregeld strubbelingen om de beste voedselplekjes, die dan door de familie als geheel luid sna-

terend worden uitgevochten; soms hilarisch om te zien. Bij het tellen van jonge ganzen is het in eerste instantie belangrijk dat je alle vogels individueel op leeftijd brengt en als adult of eerstejaars turft (handteller!). Verder zitten families met jongen vaak aan de rand van de groep. Die wetenschap is vooral belangrijk als je niet de hele groep kunt tellen, maar alleen een deel van de groep.

Wanneer heb je een goede steekproef gedaan?

Bij kleinere groepen van enkele honderden vogels lukt met meestal goed om vrijwel de hele groep uit te tellen. Bij grote concentraties moet je een steekproef nemen, door min of meer willekeurig de groep te scannen en per telescoopbeeld jong en oud te tellen en vervolgens op te tellen. Een kwart of derde deel van de groep volstaat doorgaans als steekproef.

Wie verzamelt deze tellingen?

Nederland heeft een lange traditie op het gebied van leeftijdstellingen van ganzen. Dankzij pioniers als Jules Philippona beschikken we voor bijvoorbeeld de Kolgans nu over gegevens vanaf het einde van de jaren vijftig. Sovon beheert de gegevens die op het continent worden verzameld en bewerkt deze samen met de Goose Specialist Group van Wetlands International. De resultaten staan ook jaarlijks in de watervogelrapporten.

Hoe worden juvenielentellingen gebruikt?

In combinatie met gegevens van ringaflezingen zijn juvenielentellingen heel waardevol om inzicht te krijgen in de achtergronden van de aantalsveranderingen. Ze verklaren niet alleen de toename van veel ganzensoorten, maar laten bijvoorbeeld ook zien waarom sommige nu de top van hun populatie hebben bereikt. Die informatie is hoog nodig in de vaak emotioneel gevoerde politiek debatten over de toename van ganzen.

Verder lezen:

> soortpagina's via
<https://www.sovon.nl/nl/soort/>

<https://www.sovon.nl/nl/publicaties/beheer-van-zomerganzen-de-provincie-utrecht>

Koffijberg K. 2006. Herkenning en ruipatronen van eerstejaars Kolganzen in de winter. *Limosa* 79: 163-168.

Landelijke Dag, 28 november 2015 in Ede

De Landelijke Dag is weer in zicht! Meer dan 40 lezingen in vijf zalen, ruim 80 stands en natuurlijk vooral gezelligheid. Voor de jeugd is er weer een leerzaam en creatief programma. En natuurlijk is het spannend wat de eerste resultaten van de nieuwe Vogelatlas laten zien. Kom op 28 november naar de Landelijke Dag in de Reehorst in Ede.

Toegangsrijks? Het was toch altijd gratis?

De Landelijke Dag is de afgelopen jaren enorm gegroeid en trekt inmiddels meer dan 2000 bezoekers, die de dag steevast met gemiddeld een 8+ waarderen. De organisatie brengt uiteraard de nodige kosten met zich mee. Regelmatig vroegen bezoekers ons dan ook hoe Sovon zich dit kan veroorloven. Een goede vraag, want de tijden zijn veranderd, ook voor Sovon.

De laatste edities hebben we onder andere meer ingezet op sponsors. We zijn erg blij met de organisaties die de dag financieel steunen. Ook onze mede-organisatoren (Nederlandse Ornithologische Unie en Vogelbescherming) en standhouders dragen een steentje bij. Echter, daarmee zijn we er nog niet en zo stonden we begin dit jaar voor het besluit om te breken met de traditie van een gratis dag voor iedereen. De Ledenraad ondersteunde het besluit om een toegangsprijs te vragen. Ze hecht er wel aan dat waarnemers en leden, die dat willen, tegen gereduceerd tarief naar de Landelijke Dag kunnen komen.

Voordeel voor voorinschrijvers

Ben je van plan om naar de Landelijke Dag te komen, dan raden we je aan om je vooraf aan te melden. Dat is niet alleen gemakkelijk voor de organisatie, maar ook voor jezelf. Zo hoef je dan niet in de rij te staan om te betalen. Ook krijg je een gratis lot voor de Landelijke Dag Loterij. Daarmee maak je extra kans op onder andere een spiksplinternieuwe Meopta-kijker, die we verloten onder de bezoekers.

Tot slot kunnen alle voorinschrijvers die met de trein komen gebruik maken van een goedkope NS-dagkaart. Speciaal voor de Landelijke Dag zijn er kaarten verkrijgbaar voor slechts € 19,- (retour, vanaf elk station in Nederland). Hou je digitale brievenbus in oktober in de gaten, met meer info in de Landelijke Dag-uitnodiging en kijk op www.sovon.nl/ld.

Locatie:

- De Reehorst, Bennekomseweg 24 in Ede
- 5 minuten lopen vanaf station Ede-Wageningen
- Voldoende parkeerruimte
- Restaurant en mogelijkheid om te overnachten
- Meer info over bereikbaarheid via www.reehorst.nl/route

Entree

Dit jaar vragen we voor het eerst entree. De toegangsprijs is vastgesteld op 10 euro. Leden en waarnemers kunnen gebruik maken van een fikse korting en betalen dan 5 euro.

Lezingen

Er zijn drie Sovon-zalen met boeiende lezingen over de laatste resultaten uit het vogelonderzoek.

Schouwburgzaal

Spannende verhalen in de Schouwburgzaal. Over ontsnapte Oehoes, gezenderde Blauwe Kiekendieven en natuurlijk de eerste kaarten van de Vogelatlas.

Theatre Cérise

Tientallen jaren vogels monitoren; er zijn vogelwerkgroepen die de vogelbevolking in hun regio wel heel goed kennen, dankzij intensief telwerk. Hun verhalen hoor je in Theatre Cérise.

Theatre Azure

Soortspecialisten aan het woord. In Theatre Azure hoor je diepgaande en minder diepgaande verhalen over soorten.

Kijk op sovon.nl/ld voor het volledige programma en geef bij je aanmelding je voorkeur op!

Parallelprogramma's

Er zijn twee parallelprogramma's. De Bachzaal staat in het teken van de Jaarrond Tuintelling, een project waar alle PGO's bij betrokken zijn. Kort na de lancering, eerder dit jaar, sleepte het project al de Nationale Groenfondsprijs in de wacht. In de Kernhemzaal presenteert de Nederlandse Ornithologische Unie een aantal boeiende lezingen.

Jeugdprogramma

Voor jeugd van 8 tot en met 14 jaar is er een speciaal programma. Voor de lunch vragen we 5 euro, verder is de dag helemaal gratis. Meld je wel voor 10 november aan via sovon.nl/jeugdprogramma.

Foto's op deze pagina:
Dries Oomen.

Lezingen die je zeker niet mag missen

Oehoes in Nederland

1997: voor het eerst wordt een broedgeval van de Oehoe in Nederland goed gedocumenteerd. 2014: de teller staat op 21 territoria. Hoe ontwikkelde de populatie zich en wat doen 'terror-oehoes' met onze wilde populatie? Door Gejo Wassink.

Oehoe. Foto: Ran Schols/Agami

De Koning van de Weide in voor- en tegenspoed

De Grutto is in 2015 verkozen tot Nationale Vogel. Dat betekent niet dat het goed met hem gaat. Albert Beintema belicht de problemen rond het behoud van de Grutto vanuit het perspectief van 40 jaar onderzoek, door hemzelf en vele anderen. In juni 2015 verscheen van Beintema het boek *De grutto*. Op de Landelijke Dag is het boek te koop en is er een signeersessie.

Grutto. Foto: Hans Gebuis

De Vogelatlas - halve finale

In de afgelopen drie jaar hebben honderden vrijwilligers keihard gewerkt om alle atlasblokken te tellen. Wat hebben we met elkaar bereikt? Is de landelijk positieve trend van de Geelgors als broedvogel overal in het land zichtbaar? Hoe verhoudt de winterverspreiding van de Roek zich tot de broedverspreiding? Door Jouke Altenburg.

Geelgors. Foto: Reint Jakob Schut/Agami

Onderzoek naar de Zomertortel in Groot-Brittannië

Tony Morris van de Britse vogelbescherming, de RSPB, vertelt meer over het ideale habitat van de Zomertortel en licht een tipje van de sluier van het zenderonderzoek aan deze soort op. De hamvraag: verdwijnt deze soort definitief uit West-Europa?

Zomertortel. Foto: Harvey van Diek

Een lastig duo: een jacht op Glanskoppen en raadsels van Matkoppen

Soortspecialist Hidde Bult weet uit ervaring hoe lastig het kan zijn: een Matkop van een Glanskop onderscheiden. Dit notoir lastige duo heeft in verschillende regio's al voor verhitte discussies gezorgd. Zitten er nu Glanskoppen of Matkoppen in het gebied? Bult vertelt over de determinatie, de verspreiding en ontwikkeling van beide soorten. Een stevige lezing die je niet mag missen.

Glanskop. Foto: Wil Leurs/Agami

Vogelbalans

Wat zijn de resultaten na drie jaar veldwerk voor de Vogelatlas? Er is nog veel tijd nodig om alles te analyseren, maar er valt ook al genoeg te melden. Daarom staat dit jaar de Vogelbalans volledig in het teken van de Vogelatlas. In de Schouwburgzaal neemt directeur Fred Wouters van Vogelbescherming Nederland de Vogelbalans in ontvangst.

Hoeveel vogels tel jij?

Het gebeurt iedere vogelteller wel eens: dat degene die naast je staat zegt dat het om veel meer vogels gaat dan jij telt. Hoe goed kun je het aantal vogels inschatten? En hoeveel zit je er gemiddeld naast? Doe mee aan de quiz en vergaar roem als de beste vogelschatter.

Vrijwilliger van het jaar

In 2015 eert Sovon voor de zevende keer een Vrijwilliger van het Jaar. Wie zal dit jaar de teller zijn die we in het zonnetje zetten en bedanken voor zijn of haar jarenlange trouwe inzet? De bekendmaking vindt plaats in de Schouwburgzaal.

Gratis verrekijkerharnas

Onze hoofdsponsor Meopta heeft speciaal voor Sovon-leden een aanbieding opgesteld. Op de Landelijke Dag kun je nieuwe Meopta-kijker kopen met 10% korting. Je krijgt er bovendien gratis een verrekijkerharnas bij twv 29,95.

Neem je je oude verrekijker mee, dan kun je gelijk zorgen dat deze een tweede leven krijgt. Met de actie 'Kijkers voor Kijkers' zorgt Vogelbescherming ervoor dat je oude kijker naar vogelaars in ontwikkelingslanden gaat die niet altijd genoeg geld hebben om een verrekijker te kopen.

Jan van der Winden (Eindhoven, 1963) heeft een onmiskenbare voorliefde voor moerasvogels. Behalve over Zwarte Sterns en Roerdampen, buigt hij zich in zijn vrije tijd ook al vele jaren over Purperreigers. 'Het is fascinerend hoe zo'n grote vogel er zo'n verborgen leven op na kan houden.'

WINDEN

Verborgenspektakel

Sovon-Nieuws jaargang 28 (2015) nr 3

Het is dat Jan van der Winden in 2007, met steun van Vogelbescherming Nederland, enkele Purperreigers van een satellietzender had voorzien, anders was de kans groot geweest dat een goeie dertig paar van deze grote vogels nooit de statistieken hadden gehaald. 'We zijn in 2007 begonnen met acht gezenderde vogels' vertelt Van der Winden. 'De uitval was dat eerste jaar relatief groot. Drie volwassen vogels sneuvelden op hun trek boven de woestijn. Eén vogel werd in Marokko met een katapult neergeschoten en een andere nam een verkeerde afslag, en vloog in één streep de Atlantische Oceaan op. Ergens tussen hier en Brazilië kwam die aan zijn eind. Vandaar dat we in de jaren daarna nog een paar extra vogels van een satellietzender hebben voorzien.'

In het voorjaar van 2009 kwam de allereerste gezenderde vrouw met een aangename verrassing. Ze arriveerde in haar oude kolonie om te zien dat die door Vossen was bezocht. Toen Van der Winden met zijn 'purpermaat' Peter van Horssen (foto hieronder) de nieuwe locatie bezocht waar deze vogel door de satelliet werd gepeild, vonden ze een kolonie die nog nergens geregistreerd stond. 'Dat was nota bene al de tweede kolonie die we op deze manier ontdekten. Een eerdere kolonie was zelfs bij de houder van het betreffende BMP-plot tot dat moment nog niet bekend', lacht Van der Winden. Om meteen te nuanceren: 'Dat is bepaald geen schande. Je moet echt vrese-

lijk goed zoeken om deze verborgen kolonies te vinden. Ik had zelf vlakbij een eigen telgebied ook pas na een tip door dat er een kolonie zat.' Van der Winden en Van Horssen kiezen ervoor om die geheimzinnige status van de kolonie maar even zo te houden. Van der Winden: 'Houd het maar op "ergens langs de Linge". Het blijven natuurlijk prachtige beesten, en hoewel het verboden terrein is zit het voor je het weet vol met fotografen in de bosjes. Dat zou makkelijk verstoring kunnen geven.' Ook de vrouw waar we deze ochtend ons motorbootje huren weet niet beter dan dat deze twee mannen eens in de zoveel tijd 'reigers komen tellen'.

Zelfs als de elektromotor ons zacht zoemend de bosjes in heeft gevaren, wijst nog niets op de aanwezigheid van een reigerkolonie. Kruip-door-sluip-door passeren we een nest waar pas uitgevlogen IJsvogels zitten te bedelen om voedsel. Maar dan, na een tochtje door nat riet en over vervaarlijk golvende drijftillen, vliegt toch een eerste Purperreiger met één enkele schreeuw op. We horen ook de jongen zachtjes 'kekkerend' bedelen om voedsel.

Levensgevaarlijk

De kolonie ligt op een soort eilandje, tussen de Linge en een smal slootje. Van Horssen blijft aan de ene kant van de sloot staan, terwijl Van der Winden in een oude broek en op sportschoenen door de prut naar de kolonie waadt. Je moet echt altijd met z'n tweeën zijn', zegt Van Horssen. 'Als je alleen zou gaan tellen, en je komt vast te zitten, wordt het echt levensgevaarlijk. Om die reden moet je ook niet met een waadpak door dit soort terrein gaan. Met een volgelopen waadpak kun je geen kant meer op.'

Dankzij de opvliegende volwassen vogels kan Van Horssen ongeveer bijhouden waar Van der Winden in de kolonie door de dichte struiken kruipt. 'Eén nest met drie jongen van een week oud één nest met vier eieren nog een nest met drie jongen, tien dagen oud ...' Van der Winden roept de scores door die door Van Horssen op een kaartje worden genoteerd. Als hij het eiland rond is, hebben ze ruim dertig nesten geteld: 'Ongeveer dezelfde score als vorig jaar', weet Van Horssen al uit zijn hoofd. 'Ik heb wel de indruk dat er iets minder jongen zijn dan vorig jaar, en dat ze ook iets lichter zijn', vermoedt Van der Winden. Een paar koppeltjes kuikens

DE KLEI

Wetenschapjournalist Rob Buiten maakt voor diverse media reportages over vogels en vogelaars. In de rubriek 'In de Klei' doet hij voor Sovon-Nieuws verslag van zijn ontmoetingen in het veld. De foto's zijn ook van Rob Buiten.

worden daarom nog even gewogen en geringd, voor we snel weer bij de kolonie weggaan. Een paar Kleine Mantelmeeuwen hebben al door dat de nesten onbewaakt zijn en cirkelen boven de kolonie. Zodra we weer door het riet van de kolonie weglopen keren de volwassen vogels terug naar de nesten en taaien ook de meeuwen af.

Satellietkolonie

'Deze kleine kolonies zijn enorm waardevol', zegt Van der Winden. 'De Purperreigers broeden in Nederland nu in drie grote kolonies, in de Zouweboezem, bij Kinderdijk en rond de Nieuwkoopse plassen. Ze zoeken plekken op die door een goede waterstand niet makkelijk door Vossen of andere predatoren bezocht kunnen worden. Maar het kan natuurlijk altijd gebeuren dat door laag water een Vos toch bij de nesten kan

komen. Dan is het belangrijk dat de vogels een uitwijkmogelijkheid hebben naar andere plekken.'

De onderzoekers zien de afgelopen jaren een duidelijk stijgende lijn voor de 'purpers' en ook voor andere reigers. 'We zitten nu op een goeie 700 paar in Nederland. Ze zitten sinds een dip in de jaren zeventig nog steeds in een soort herstelfase, onder andere ook van vervolging. Ik heb in de buurt van Nieuwkoop ook wel een boer gesproken die in de Tweede Wereldoorlog de kolonie in ging om te "oogsten". Die had dan een hele serie reigers in de schuur hangen die buurtbewoners voor een knaak of zo konden kopen.'

De Purperreiger profiteert niet alleen van het staken van de vervolging, weet Van der Winden. 'De laatste jaren zijn de condities in de Sahel, waar ze overwinteren ook wat gunstiger geweest. En vorig jaar was het in grote delen van ons land een goed muizenjaar. Naast vis eten deze vogels ook heel veel muizen, dus vorig jaar hebben we een enorm goed broedsucces gezien. Bovendien profiteren alle reigers ook van het natuurherstel in de Ecologische Hoofdstructuur. Het zou me ook niet verbazen als zelfs de Kwak en de Woudaap straks flink in de lift gaan door het herstel van moerasnatuur in Nederland.'

Die moerasnatuur blijkt hoe dan ook een natuurlijk biotoop voor onderzoeker Van der Winden. Sinds kort is hij zelfstandig ecologisch onderzoeker, maar ook in de jaren waarin hij bij Bureau Waardenburg werkte stak hij bijna al zijn vrije tijd in het onderzoek van diverse moerasvogels. 'Die voorliefde is gegroeid toen ik in Utrecht kwam wonen. Ik kom graag in gebieden die enige mate van oorspronkelijkheid hebben. Dus liever wadden, steppen of moeras, dan weide of stad. En het viel me op dat er al veel onderzoek werd gedaan naar soorten in eenvoudig toegankelijke terreinen, zoals aan uilen, roofvogels of Ooievaars. Nederland is vooral van belang voor soorten van moeilijk toegankelijke terreinen, dus daarom vind ik het spannender om te werken aan Zwarte Stern, Purperreiger, Roerdomp en Grote Karekiet.'

Als we bijna weer bij de botenverhuurder zijn, vliegt een volwassen Purperreiger pal over ons hoofd naar een bosje aan de oever van de rivier. Automatisch stuurt Van der Winden zijn elektromotor er even achteraan. We treffen de vogel jagend in een kreekje. Hij mag dan nog zo spectaculair gekleurd zijn, als we hem niet hadden zien aankomen waren we er zonder twijfel straal aan voorbij gevaren. ●

We leggen de atlaskaarten op tafel

Nu het veldwerk van de drie atlasjaren voorbij is, wordt het tijd voor de eerste resultaten. Op de Landelijke Dag van zaterdag 28 november a.s. in Ede leggen we de eerste gemodelleerde relatieve dichtheidskarten op tafel voor de winterverspreiding van soorten als Staartmees, Goudhaan en Boomkruiper! Verder is het spannend om te zien wat de verschillen zullen zijn qua verspreiding en dichtheid met vorige atlasen. Tijdens de atlaslezing(en) zoomen we hierop in. Ook de jaarlijkse Vogelbalans staat in het teken van de atlas. Een extra reden om te komen dus. Kijk op de Sovon-site voor het volledige programma van de Landelijke Dag.

In de lift: Cetti's Zanger

Een van de soorten die er in positieve zin uitspringen, is de Cetti's Zanger. Een blik op de atlas-stippenkaart (www.vogelatlas.nl tabblad Resultaten) toont de grote uitbreiding die deze soort de laatste jaren doormaakt.

Tijdens het eerste atlasproject, midden jaren zeventig, werden zo'n 60 zangterritoria vastgesteld. Daarna ging het - vooral door de strenge winters van 1978/79 en midden jaren tachtig - bergafwaarts met deze luidruchtige maar verborgen levende soort. In 1979 werden slechts vier territoria vastgesteld. Tijdens het laatste atlasproject (1998-2000) werd in maar twee atlasblokken een zingende exemplaar gehoord. Na 2003 namen de aantallen snel toe. In 2008 waren er naar schatting 90-120 territoria, in 2013 al 395-420. Zwaartepunt vormt de Biesbosch, maar ook op en rond Tiengemeten ligt inmiddels een flinke kern. Tijdens het recente atlasproject stegen de aantallen verder en reikte de uitbreiding in oostelijke richting bijna tot Nijmegen en in noordelijke richting tot Flevoland en de omgeving van Haarlem (figuur 1). Hebben we de grens van 1000 territoria inmiddels overschreden?

Putter zet oostwaartse uitbreiding door

Al sinds het begin van de 20e eeuw is de Putter vanuit West-Nederland met een opmars in oostelijke richting bezig. Tussen de eerste (1979) en tweede broedvogelatlas (2002) werden de hiaten in Noord-Holland en Friesland opgevuld en raakten Oost-Groningen, West-Drenthe, het rivierengebied, Flevoland en de Brabantse kleigronden bezet. Hoog-Nederland moest het toen nog grotendeels zonder Putters stellen. De verklaring werd gezocht in het voedsel: buiten de zandgronden zou het voedselaanbod groter, gevarieerder en meer gespreid in de tijd beschikbaar zijn.

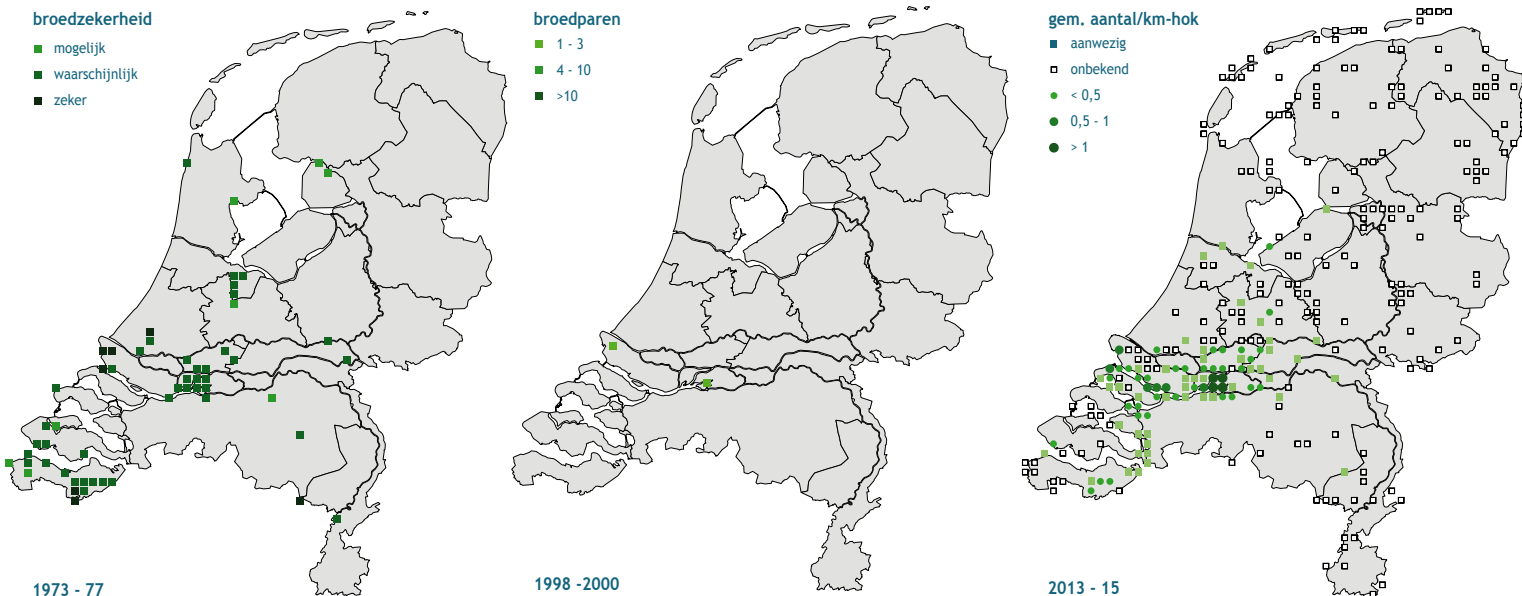
Het lopende atlasproject laat zien dat ook de Veluwe, Twente, Salland en voorheen lege delen van Noord-Brabant en Noord-Limburg inmiddels bezet zijn. De Putter laat daarmee een prachtige ontwikkeling in ruimte en tijd zien over de afgelopen vier decennia (figuur 2).

Cetti's Zanger.
Foto: Ran Schols

● Harvey van Diek & Jouke Altenburg

Figuur 1: Cetti's Zanger, v.l.n.r. verspreiding in de eerste broedvogelatlas (1973-77, broedzekerheid), tweede broedvogelatlas (1998-2000, geschat aantal per atlasblok) en Vogelatlas (2013-15, gemiddelde aantal per kilometerhok; voorlopige kaart).

Atlas- van veldwerk naar 'boek'

Putter met twee jongen.
Foto: Michel Geven

De veldwerkperiode voor het atlasproject is omgevlogen. De laatste tellingen worden ingevoerd en de eindschattingen van de broedvogelblokken worden dit najaar ingestuurd. Daarna wordt de atlasinvoer 'dichtgezet' en is het niet meer mogelijk voor de tellers om wijzigingen aan te brengen. Dankzij de grote inzet van vele honderden tellers is vrijwel heel Nederland systematisch geteld. Meer beeldend gezegd: neem een willekeurig punt in Nederland in gedachten en realiseer je dat binnen 1 km afstand een atlasteller actief is geweest!

Bezemsjaar

Ondanks de grote stappen die in dit laatste atlasjaar zijn gemaakt, mede dankzij financiële bijdragen door de provincies Noord-Brabant, Flevoland, Groningen en Friesland, is de 100% teldekking niet in elk district gehaald. Het Sovon-bestuur heeft daarom 13 april jl. ingestemd met het voorstel om in 2016, met minimale coördinatie, de vacant gebleven of onvoldoende getelde blokken (clusters) door een klein aantal 'supervrijwilligers' alsnog te laten tellen. Dat is tijdens de drie vorige Atlasprojecten ook gebeurd, dus niets nieuws onder de zon.

Voorlopige kaarten

Op de Landelijke Dag 2015 sluiten we de veldwerkperiode van het Atlasproject voor onze tellers af. Uiteraard met een atlaspresentatie, maar ook meer tastbaar door de uitgave van een Vogelbalans, die de nieuwe atlas als thema heeft.

Verder willen we voor de wintervogels voorlopige verspreidingskaarten online beschikbaar stellen op de atlassite. Dit betreft kaarten met de geschatte aantallen per atlasblok (schaarse soorten) of relatieve dichtheidskaarten (algemene soorten), vergelijkbaar met die in de vorige broedvogelatlas. Atlasblokken waarvan we onvoldoende of geen gegevens hebben ontvangen, worden niet weergegeven op de kaarten. Volgens planning zullen soortgelijke kaarten voor de broedvogels in de loop van 2016 worden gepresenteerd. Deze snelle terugkoppeling is bedoeld als dank aan de trouwe, volhardende atlastellers en de financiers, die al in de veldwerkfase het Atlasproject hebben gesteund.

Boek

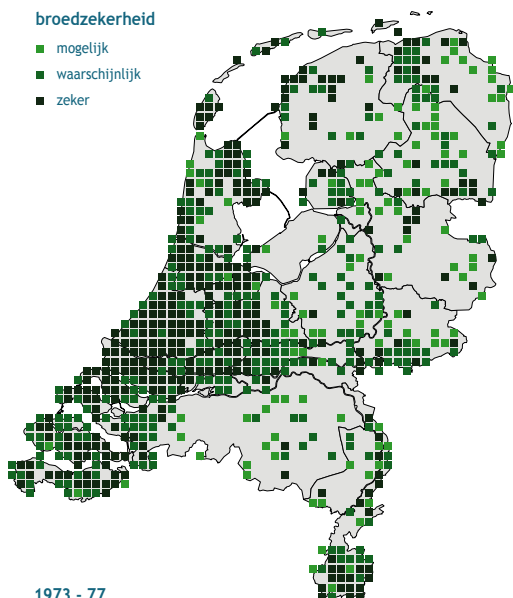
Er ligt nog een flinke opgave om de begroting voor 'het boek' sluitend te krijgen. We gaan daarom de fondswerving voor de atlas verder intensiveren. Ook gaan we gesprekken voeren met potentiële partners voor de realisatie van HET boek. Het is spannend je voor te stellen hoe dit eruit kan gaan zien! De uitgave mag op zijn vroegst verwacht worden op de Landelijke Dag 2018.

● Theo Verstraël

Figuur 2. Putter, v.l.n.r. verspreiding in de eerste broedvogelatlas (1973-77, broedzekerheid), tweede broedvogelatlas (1998-2000, geschat aantal per atlasblok) en Vogelatlas (2013-15, gemiddelde aantal per kilometerhok; voorlopige kaart).

broedzekerheid

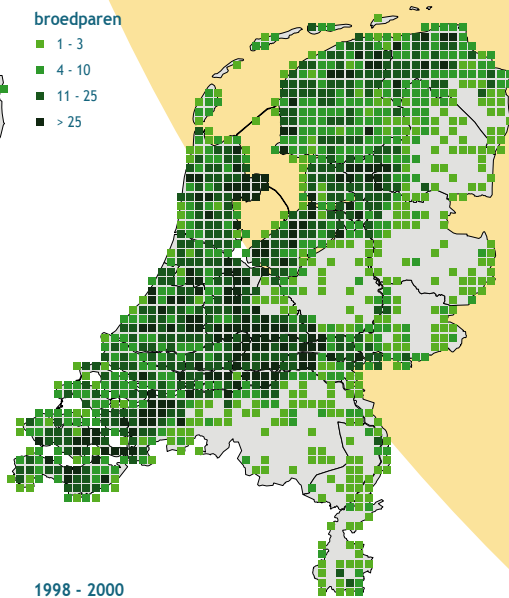
- mogelijk
- waarschijnlijk
- zeker

1973 - 77

broedparen

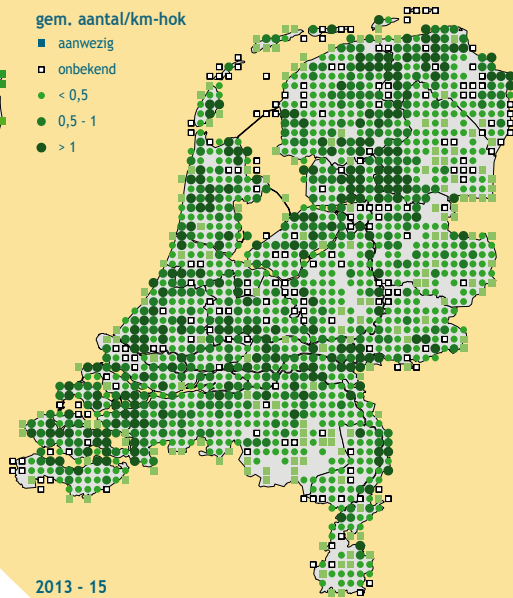
- 1 - 3
- 4 - 10
- 11 - 25
- > 25

1998 - 2000

gem. aantal/km-hok

- aanwezig
- onbekend
- < 0,5
- 0,5 - 1
- > 1

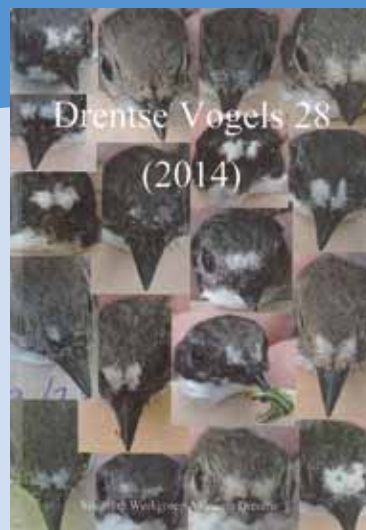
2013 - 15

Recent
geschrevenRecent
verschenen

Foto: Michel Klemann

de Boer P., Deuzeman S., Postma J., van Winden E., van Roomen M., Schekkerman H., Kampichler C. & Waddenunit. 2015. *Boottellingen van watervogels op de open Waddenzee 2011-2014. Sovon-rapport 2015/10, Sovon Vogelonderzoek Nederland.*

Ondanks de reeds bestaande, intensieve monitoring van watervogels in de Waddenzee zijn de aantallen van soorten die verblijven op het open water relatief onbekend. In het kader van het project Mosselwad zijn in de jaren 2010-14 transecttellingen per boot uitgevoerd in de wintermaanden. Doel was de relatie te onderzoeken tussen permanent onder water staande mosselbanken en hun vogelbevolking. Hiervoor is het bestaande netwerk uitgebreid van transecten die al sinds medio jaren tachtig vanaf vier overheidschepen door de Waddenunit worden geteld. Het rapport presenteert de basisresultaten van deze vogeltellingen en analyseert hoe verschillende telmethoden van open-water-soorten zich tot elkaar verhouden. Boottellingen blijken een belangrijke aanvulling te vormen om beter inzicht te krijgen in de totale aantallen van Natura 2000-soorten zoals Brilduiker, Middelste Zaagbek, Grote Zaagbek, Geoorde Fuut, Kuifduiker en Fuut. Bij reguliere watervogeltellingen van hoogwatervluchtplaatsen in het Waddengebied verblijven deze soorten grotendeels buiten het zichtveld van de waarnemers. Bij speciale vliegtuigtellingen, voor in grote groepen voorkomende soorten als Eider en Topper, komen schaarsere soorten niet goed naar voren. Mogelijk kan in de toekomst een betere stratificatie van de transecten plaatsvinden om de oververtegenwoordiging van wateren met mosselbanken te reduceren. Dit komt de nauwkeurigheid van schattingen van soorten als Eider en Topper op basis van boottellingen ten goede.

Drentse Vogels 2014

Alweer voor de 28e keer een jaargang van Drentse Vogels. Er wordt stevig uitgepakt met een nummer van 132 pagina's en elf artikelen. Fikse bijdragen zijn die over 50 jaar broedvogels tellen langs de Drentse Aa, broed- en foeragegedrag van Draaihalzen en verschillen tussen in nestkasten en boomholtes broedende Bonte Vliegenvangers. Verder o.a. artikelen over de influx van Porseleinhoentjes na hevige regenval in 2014, het stadse leven van Scholeksters en hoe een Nachtzwaluw gedood werd door een Adder.

Bestellen door overmaking van € 10,- op banknummer NL77INGB 0003 8702 92 t.n.v. Werkgroep Avifauna Drenthe (vermeld DV 28 en je adres).

18 broedvogeltellers opgeleid in Friesland

18 Friese cursisten slaagden in juni met vlag en wimpel voor de afsluitende toets. Ze volgden de BMP-cursus *Broedvogels inventariseren* van It Fryske Gea (IFG) en Sovon. De vogelaars leerden tijdens vier theorieavonden en vijf ochtenden in het veld de fijne kneepjes van het inventariseren. Jelle Postma en Arend van Dijk van Sovon verzorgden de cursus samen met ervaren vrijwilligers Jan de Boer en Koert Scholten, die als docent het veld in gingen.

In het komende voorjaar gaan de kersverse broedvogeltellers op pad in enkele Friese natuurgebieden van IFG, zoals It Easternskar en de Lindevallei. Hun telwerk is erg waardevol voor zowel de terreinbeheerder als Sovon. De gegevens worden gebruikt om het beheer zo goed mogelijk af te stemmen op voor een gebied kenmerkende vogelsoorten. En natuurlijk doen ze mee in het bepalen van de landelijke en provinciale trends. Kortom, we zijn blij met zo'n mooie club van nieuwe, enthousiaste vrijwilligers in het Friese!

Meer info:
> sovon.nl/cursussen

Foto: Meino Zondervan

Hop. Foto: Harvey van Diek

Bijzondere wandeltocht vraagt aandacht voor klimaatverandering

Afgelopen juni was het groot nieuws: de historische overwinning die stichting Urgenda boekte in de Klimaatrechtszaak tegen de Nederlandse Staat. Stichting Urgenda is een kleine organisatie die Nederland, samen met bedrijven, overheden, maatschappelijke organisaties en particulieren, sneller duurzaam wil maken. Ze doen dit via prikkelende en vaak spraakmakende acties en vanuit positieve, innovatieve acties met koplopers.

Komend najaar gaan ze opnieuw iets opmerkelijks organiseren: the Climate Miles. Eind dit jaar vindt namelijk de klimaatconferentie in Parijs plaats. 195 landen praten dan over de maatregelen die nodig zijn om klimaatverandering tegen te gaan. Urgenda directeur Marjan Minnesma gaat daarom in november van Utrecht naar Parijs lopen. Een maand en meer dan 500 km lang loopt ze met allerlei mensen via Antwerpen, Brussel en Mons naar Parijs. Onderweg bespreekt ze de route die we als samenleving kunnen lopen naar een samenleving zonder fossiele brandstoffen.

Sovon loopt mee

Ieder dag dat er gelopen wordt, start met een speciale mijl, waarbij een speciale gast aan het einde haar of zijn 'milestone' neerlegt. Met een boodschap of wens voor een betere toekomst. Een van de gasten die een 'milestone' gaat neerleggen is zeer waarschijnlijk Sovon-onderzoeker Ruud Foppen.

Zij sponsoren de Hop

'Tot twee jaar geleden woonden we nog in de Bourgogne in Frankrijk', vertellen Ed en Daniëlle Spaans uit Hank.

'In onze tuin stond een holle wilg, waarin een paar jaar achtereenvolgend een Hop broedde. Een prachtig gezicht! Het zijn natuurlijk hele mooie vogels, die je vooral in het buitenland ziet vliegen.

Maar we hebben een keer het geluk gehad om er zes bij elkaar te zien zitten, op een afgelegen landweggetje. Ze ruzieden wat met elkaar met hun prachtige kruinveren omhoog. Voor ons is het de soort die we namens ons bedrijf Sales Plus sponsoren in de Vogelatlas.'

>sovon.nl/steundeatlas

Want bouwen aan een betere toekomst kan wat ons betreft natuurlijk niet zonder goede kennis. Vragen als "Welke veranderingen zien we bij onze vogels? Wat is daarbij de invloed van klimaatverandering en wat betekent dat voor onze vogels? Welke maatregelen kunnen we nemen om onze natuur beter tegen klimaatverandering te beschermen?" zullen onderweg dan zeker aan bod komen.

Iedereen kan meelopen

Iedere dag loopt er dus een bekende Nederlander mee: van onderzoeker tot DJ, van soapster tot burgemeester en van CEO tot cabaretier. Maar iedereen kan meelopen. De start is op zondag 1 november in Utrecht en dagelijks wordt er gemiddeld zo'n 20 kilometer gelopen op weg naar Parijs. Je kunt een uur meelopen tot de hele route naar Parijs. En dat allemaal onder het motto van Urgenda 'Welke stap zet jij, op weg naar een betere toekomst?'. Meer informatie en de exacte route vindt je op www.theclimatemiles.com.

> theclimatemiles.com.

Vogelreizen 2016	
Roemenië Donaudelta, Macin en Histria	22-04-2016
Hongarije Bükk, Tisza en Hortobagy	29-04-2016
Polen Biebrza en Bialowieza	06-05-2016
Engeland/Schotland Farne Islands, Bass Rock en Cheviot Hills	04-06-2016
Zweden Falsterbo, vogeltrek	24-09-2016

ook individuele reismogelijkheden en maatwerk met lokale gidsen

*kleine groepen, vroegboekorting, deskundige reisleiding
Wij reizen per trein of minibus naar onze vogelreisbestemmingen.*

WWW.BLUE-ELEPHANT.NL

**Najaar 2015: India, Gambia
Bhutan, Kaziranga, Sri Lanka
2016: Estland, Costa Rica, Japan**

T. 0599-585124
M. 06-54261272
E. wb@blue-elephant.nl

U VINDT ONZE PRODUCTEN
BIJ EXCLUSIEVE SPECIAALZAKEN EN
ONLINE OP WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

CL COMPANION **ALTIJD** *BIJ DE HAND*

Elk moment telt bij natuurobservatie, want er zijn vele soorten die je maar zeer zelden tegenkomt, zoals de schuwe ijsvogel. Dankzij het compacte formaat heb je de CL Companion-verrekijker van SWAROVSKI OPTIK altijd zó bij de hand. Het unieke ontwerp zorgt voor perfect gebruiksgemak en de uitstekende optiek biedt je een uitzonderlijk helder beeld. Met de robuuste, absoluut waterdichte CL Companion-verrekijker aan je zij ben je klaar voor elke onverwachte gebeurtenis en beschik je over de ideale metgezel om van natuurobservatie een overweldigende ervaring te maken. SWAROVSKI OPTIK – momenten intenser beleven.

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI
OPTIK

BirdingBreaks.nl
Vogel- en natuurreizen naar wereldwijde bestemmingen

Reis in 2015 en 2016 met ons mee!
70 groepsreizen
16 fotoreizen
40 expeditiecruses
6 weekends in Nederland

EEN SELECTIE VAN ONZE REIZEN 2015 & 2016:

Azoren € 1950,- Vertrek 15 okt. '15	Zeeland € 345,- Vertrek 27 nov. '15	Thailand € 3695,- Vertrek 29 jan. '16	Cuba € 3295,- Vertrek 18 mrt. '16
Spanje, Pyreneeën € 1395,- Vertrek 3 nov. '15	Colombia € 5750,- Vertrek 29 nov. '15	Ethiopië € 3295,- Vertrek 17 feb. '16	Atlantic Odyssey va. € 5450,- Vertrek 26 mrt. '16
Namibië € 3995,- Vertrek 4 nov. '15	Kenia & Tanzania € 4695,- Vertrek 1 dec. '15	Filipijnen € 6495,- Vertrek 24 feb. '16	
Gambia € 2395,- Vertrek 11 nov. '15	Zuid Portugal € 1295,- Vertrek 11 dec. '15	Antarctica Zee- zoogdieren special va. € 4150,- Vertrek 17 mrt. '16	
Madagaskar € 4395,- Vertrek 19 nov. '15	Bulgarije € 1095,- Vertrek 14 jan. '16		
Oman € 2845,- Vertrek 19 nov. '15	Costa Rica € 3495,- Vertrek 29 jan. '16		
India Vogel & Tijgers € 2995,- Vertrek 25 nov. '15			

Vraag de gratis reisgids aan!

www.birdingbreaks.nl
T (020) 779 20 30
E info@birdingbreaks.nl

Limosa 88-1

Artikelen:

- Dieet, conditie en plaatstrouw van overwinterende Klapeksters: is er een relatie met begrazing? (S. Deuzeman e.a.)
- Overwinterende Klapeksters in Nederland: telperielen, aantallen en verspreiding (H. Schekkerman e.a.)
- Verklaart ijsbedekking in de Oostzee de aantallen Nonnetjes, Tafeleenden en Brilduikers in Nederland? (J. Schröder)
- Broedvogels op Noord-Friesland Buitendijks en de invloed van verkweldering op aantallen (D. Bos e.a.)

Korte bijdrage:

- Scholeksters in 2014 extreem vroeg terug in binnenlandse broedgebieden (E. Oosterveld)

En: nieuws uit recent gepubliceerd onderzoek in Andermans Veren, nieuws van de Nederlandse Ornithologische Unie en recensies van nieuwe vogelboeken

Verwacht in één van de volgende nummers:

Broedbiologie Spotvogel, broedende Velduilen in Friesland, ganzen en zwanen in de Wieringermeer, voedsel生态学 Brilduikers, dakbroedende Zilvermeeuwen en Kleine Mantelmeeuwen, broedbiologie Gierzwaluwen, invasie Kwartels 2011, nestkastselectie Steenuilen, grondbroedende Slechtvalken Waddenzee, broedvogels Amsterdamse Wateleidingduinen, Fluiters, en meer!

Redactieadres: Romke Kleefstra • Natuurmuseum Fryslân, Schoenmakersperk 2 • 8911 EM Leeuwarden, romke.kleefstra@sovon.nl • tel.: 058-2164166.

Limosa
88.1
2015

Kleuringsonderzoek aan Klapeksters
Landelijke winter tellingen Klapeksters
Ijsbedekking Oostzee en aantallen eenden
Broedvogels en verkweldering Friese kust
Vroege Scholeksters in 2014

ARAGON Natuurreizen

Vogelreizen Spanje 2015:

Noordoost - Spanje, kerst/nieuwjaar 2015/16

Vogelreizen Spanje 2016:

Extremadura winter, 20 t/m 24 januari
Iberische lynx & Z Spanje, 06 t/m 12 februari
Almería & Sierra Nevada, 10 t/m 16 april
Doñana & Zuid Spanje, 16 t/m 23 april
Mallorca & Cabrera, 14 t/m 21 mei
Ebro Delta & Aragón, 04 t/m 11 juni
Pyreneeën & Ordesa, 18 t/m 25 juni

Fotoreizen: Spaanse Pyreneeën, hele jaar

Maatreizen / eigen groep: vogel/natuurreis in Spanje met eigen gids

* **Vakantiehuisje** in Sipán, Spaanse Pyreneeën.

www.aragonnatuur.com

Vogelreizen met Kees Woutersen: (0031)619123999

Limosa 88-2

Artikelen:

- Gierzwaluwen nader bekeken: tien jaar waarnemingen met camera's bij nesten (R. Wortelboer)
- Een explosie van Veldmuizen, een invasie van broedende Velduilen in Friesland in 2014 (R. Kleefstra e.a.)
- Dertig jaar ganzen- en zwanentellingen in de Kop van Noord-Holland (W. Tijssen e.a.)

Korte bijdrage:

- Kwarteljaar 2011 bekeken vanuit Friese akkers (J. Jukema e.a.)

En: nieuws uit recent gepubliceerd onderzoek in Andermans Veren, nieuws van de Nederlandse Ornithologische Unie en recensies van nieuwe vogelboeken

Verwacht in één van de volgende nummers:

Broedbiologie Spotvogel, voedsel生态学 Brilduikers, dakbroedende Zilvermeeuwen en Kleine Mantelmeeuwen, glas consumerende meeuwen, inventarisatie van Gierzwaluwen, nestkastselectie Steenuilen, grondbroedende Slechtvalken Waddenzee, broedvogels Amsterdamse Waterleidingduinen, fluitende Fluiters, terreinkeuze foeragegedrag Kokmeeuwen, partnerwisselingen bij Kleine Mantelmeeuwen, en meer!

Redactieadres: Romke Kleefstra • Natuurmuseum Fryslân, Schoenmakersperk 2 • 8911 EM Leeuwarden, romke.kleefstra@sovon.nl • tel.: 058-2164166

Limosa
88.2
2015

De broedecologie van Gierzwaluwen
Invasie broedende Velduilen Friesland 2014
Ganzen en zwanen in de Kop van Noord-Holland
2011 een van de betrekkelijk jaren?

**HOOFDPRIJS VAN DE
LANDELIJKE DAG LOTERIJ!
MEOPRO 8X42 HD**

MeoPro HD

8X32 HD	€ 499,-
10X32 HD	€ 519,-
8X42 HD	€ 549,-
10X42 HD	€ 579,-
8X56 HD	€ 639,-

Alle MeoPro HD verrekijkers worden bij Meopta met de hand gebouwd en samengesteld met hoogwaardige componenten. Dit staat garant voor optische perfectie en betrouwbare prestaties in het veld. Fluoride lenselementen zorgen voor ongekeerde resolutie en helderheid zonder noemenswaardige kleurfouten. Zonder concessies te doen aan optische- en mechanische kwaliteit levert de MeoPro HD een imponerend beeld voor een betaalbare prijs.

EUROPEAN OPTICS since 1933

Enthousiast Meopta gebruiker
Nico de Haan

Hoofdsponsor Landelijke Dag

E: info@technolyt.nl
T: +31(0)75 647 45 47
I: Technolyt.nl

www.meopta.com

Contrasten bij Kluut

Sovon-Nieuws jaargang 28 (2015) nr 3

Ten opzichte van 1990 nam het aantal broedende Kluten in ons land met meer dan 30% af, op de Wadden zelfs met 70%. Een zorgelijke afname van deze kenmerkende broedvogel en belangrijke Natura 2000-soort.

Wordt de afname lokaal veroorzaakt of liggen de oorzaken elders? Om dit te beantwoorden zijn er gelukkig veel tellingen voorhanden; uit de internationale Waddenzee, maar ook van de hele Oost-Atlantische trekroute. In onze Waddenzee, waar ongeveer 35% van de Nederlandse populatie broedt, gaan Kluten sneller achteruit dan in de Nedersaksische en Deense Waddenzee. In de Waddenzee van Sleeswijk-Holstein is de populatie zelfs stabiel. Ook in de Delta doen Kluten het verhoudingsgewijs beter, met slechts een recente lichte afname.

De teloorgang op de Wadden staat in contrast met de positieve aantalsontwikkeling in de hele flyway. Vooral broedpopulaties in Zweden, Polen, Groot-Brittannië, Frankrijk en Spanje zitten in de lift. De afname bij ons heeft waarschijnlijk dus lokale oorzaken. Maar welke?

Uit onderzoek naar de reproductie en overleving van Kluten in de Waddenzee blijkt dat de afname vooral wordt veroorzaakt door mislukte broedsels. Broedende Kluten kennen een verhoogd risico dat nesten buitendijks wegspoelen. Omdat ze in de Waddenzee sterk afhankelijk zijn van kwelders langs het vasteland (meer slikkig wad om te foerageren dan op eilanden), zijn ze bovendien extra gevoelig voor predatie van eieren. Mogelijk speelt plaatselijk ook verminderde voedselbeschikbaarheid een rol, al is dat nergens precies uitgezocht.

De combinatie van verschillende gegevensbronnen geeft houvast om problemen waarmee soorten kampen in beeld te brengen. Bij de Kluut zouden eventuele maatregelen zich vooral moeten richten op het bevorderen van het broedsucces.

Meer lezen:

- Status of coastal waterbird populations in the East Atlantic Flyway (sovon.nl/onderzoek/flyway)
- Trends of Breeding Birds in the Wadden Sea 1991-2013. *Wadden Sea Ecosystem No. 35. Progress Report*
- Geïntegreerde monitoring van vogels van de Nederlandse Waddenzee. *Sovon-rapport 2014/18*

Kluut. Foto: Menno van Duijn/Agami

